

Monitor

Willem Wagenaar
Anne Frank Stichting

Extr eem rech ts

in Nederland
2021

Inhoud

1	
Inleiding	4
2	
Afbakening	5
3	
Extreemrechtse organisaties	
3.1 Verandering sinds 2015	10
3.2 Ideologie	13
3.3 Organisatorische veranderingen	16
3.4 Klassieke organisaties	16
3.4 Fluide netwerken	17
3.4 Gevolgen toenemend belang internet	18
3.4 Internationalisering	18
3.4 Digitale radicalisering	20
3.4 Digitaal activisme	22
3.4 Parade van organisaties	23
4	
Omvang en betekenis	
4.1 Aanhang van offline extreemrechtse organisaties	34
4.3 Extreemrechtse publieke manifestaties	36
4.4 Gevaarzetting	37
5	
Respons	
5.1 Bestuurlijke respons	41
5.2 Strafrechtelijke respons	41
5.3 Curatieve en preventieve respons	47
5.4 Maatschappelijke omgang met extreemrechts	48
6	
Conclusie	50
Literatuur	52

1. Inleiding

In deze monitorrapportage ‘Extreemrechts in Nederland 2021’ wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van het extreemrechtse veld in 2021. Dit gebeurt in een longitudinale context, waarbij we de onderzoeksperiode steeds binnen het kader van een langere tijd plaatsen.

Wij besteden eerst aandacht aan definitie en afbakening van het begrip extreemrechts. Vervolgens geven we inzicht in verschijningsvormen en manifestaties van extreemrechts. Ten slotte gaan we in op verschillende vormen van (overheids)respons op het verschijnsel.

Voor de samenstelling van dit overzicht is gebruik gemaakt van open bronnen, in belangrijke mate primaire bronnen: publicaties, websites en andere digitale mediakanalen van extreemrechtse organisaties en hun aanhang en observaties van publieke activiteiten (demonstraties) van deze organisaties. De verzamelde data zijn geanalyseerd en ingekaderd met behulp van bestaande literatuur over rechtsextremisme in Nederland en vergeleken en geduid met inzichten van andere waarnemers van het extreemrechtse veld.

2. Afbakening en definitie

Over de definitie van extreemrechts is permanent debat gaande.

Ten eerste omdat het bestempelen van een gedachtegoed, organisatie of actie als extreemrechts heeft namelijk consequenties. Het extreme van een ideologie of activiteit weerspiegelt de mate van maatschappelijke en politieke acceptatie, die in het geval van extreem gedachtegoed doorgaans klein is. Extremistisch gedachtegoed staat immers buiten de kaders die maatschappelijk gezien worden als politiek acceptabel. Daarnaast kan het stempel extreemrechts in specifieke situaties ook juridische gevolgen hebben. In Duitsland geldt er een wettelijk onderscheid tussen extreemrechtse en radicaalrechtse organisaties (Mudde, 2019, p. 5), waarbij extreemrechtse organisaties onderwerp van formele repressie kunnen zijn en radicaalrechtse niet. In Nederland geldt dit wettelijke onderscheid niet, maar kan extremistisch gedachtegoed of gedrag wel leiden tot belangstelling van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Tenslotte kan de term extreemrechts ook als een stigma werken, waarmee een organisatie die dat stempel toebedeeld krijgt als maatschappelijke of politieke outcast gezien kan worden of zelfs kan worden gecriminaliseerd.

Ten tweede omdat wat op maatschappelijk en politiek vlak onder het ‘extreemrechts gedachtegoed’ moet worden geschaard afhankelijk is van plaats, tijd en context. Zo heeft de Tweede Wereldoorlog en de massamoord op de Europese Joden decennialang grote invloed gehad op de manier waarop in westerse landen extreemrechts werd gedefinieerd.

Het afgelopen decennium heeft dit monitoronderzoek gebruik gemaakt van een definitie die gefundeerd is op twee kenmerken die allebei aanwezig moeten zijn in de ideologie van een groepering om die als extreemrechts te kwalificeren. Het eerste noodzakelijk aanwezige kenmerk betreft het maken van een fundamenteel onderscheid tussen een wij-groep (Nederlanders, blanken, westerlingen etc.) en een zij-groep (migranten, zwarten, moslims, Joden etc.) op basis van etnische kenmerken. Een tweede noodzakelijk kenmerk om tot een kwalificatie als extreemrechts te komen is de aanwezigheid van een wens om tot een (meer) autoritair politiek systeem te komen.

Deze definitie is:

Extreemrechtse organisaties zijn organisaties met een meer of minder uitgesproken ideologie die in belangrijke mate wordt gekenmerkt door varianten van oriëntatie op het 'eigene', varianten van afkeer van het 'vreemde', waarbij een onderscheid tussen het eigene en het vreemde primair gebaseerd is op etnische verschillen. Verder kenmerkt deze ideologie zich door een hang naar een meer autoritaire staatsvorm.

Deze definitie met twee funderende kenmerkende voldoet al jarenlang om het scala aan rechtsextremistische organisaties in Nederland te beschrijven en om extreemrechtse ideeën van andere politieke ideeën te onderscheiden.

Maar de ontwikkeling van extreemrechtse ideeën staat niet stil. Met het ontstaan van nieuwe ideeën moet ook elke keer nagedacht worden of een definitie nog voldoet. Zo moet er recent geconstateerd worden dat er ten aanzien van de wens tot een meer autoritaire vorm van bestuur, twee duidelijk te onderscheiden stromingen zichtbaar zijn geworden binnen extreemrechts. Generiek kan gesteld worden dat alle extreemrechtse organisaties geen toekomst zien voor de westerse liberaal-democratische waarden. Maar er is binnen deze categorische afkeer van liberale democratieën een diversiteit aan ideeën aanwezig over alternatieve staatsinrichtingen. Een ruim opgeschreven kenmerk als 'de wens om tot een meer autoritair systeem te komen' biedt dus ruimte voor een meer precieze benadering. Wat dat betreft bieden Bjørge & Ravndal (2019) een inzicht in nieuwe ontwikkelingen, door onderscheid te maken tussen radicaalrechts en extreemrechts, die zij allebei onder het paraplubegrip *far right* vatten¹. Zij zien als essentieel kenmerk van *far right* dat volk en staat één zijn en dat buitenlanders deze samenleving bedreigen. Hiermee bepalen ook deze auteurs het onderscheid tussen een wij- en een zij-groep op basis van etniciteit als belangrijkste kenmerk voor *far right*. Zij koppelen dat echter aan de staat, waar maar ruimte is voor één volk. Dat is een kanttekening waard. Veel extreemrechtse ideologieën koppelen de eenheid van een volk niet direct aan een staat, maar vaker aan een natie of een geografisch gebied. Maar de gedachte dat met *far right* een paraplubegrip gecreëerd kan worden, dat in verschillende subgroepen met subdefinities te onder-

scheiden is op basis van ideeën over ideale staatsinrichting, biedt mogelijkheden om de huidige staat van extreemrechts preciezer te beschrijven. Bjørge & Ravndal onderscheiden in hun publicatie dus radicaalrechts en extreemrechts. De term extreemrechts zou volgens hen gebruikt moeten worden voor organisaties die het fundament van democratie, volkssoevereiniteit en bestuur op basis van meerderheden, geheel afwijzen. Dergelijke organisaties zijn revolutionaire organisaties die streven naar een dictatuur of autocratie en naar een vernietiging van de liberale democratie. Het gaat hierbij meestal om neonazistische organisaties. De term radicaalrechts gebruiken de auteurs voor organisaties die de liberale democratie niet willen vernietigen, maar inperken. Zij ondersteunen weliswaar de basale democratie (verkiezingen, parlement op basis van evenredigheid), maar wijzen daarnaast fundamentele onderdelen van de liberale democratie af, zoals minderheidsrechten, rechtsstaat, mensenrechten en scheiding der machten.

Wij vinden in deze gedachtegang steun voor het definiëren op basis van twee funderende kenmerken, zoals in onze definitie. Wij handhaven in onze definitie het begrip extreemrechts als paraplubegrip om beide door Bjørge & Ravndal onderscheiden stromingen te omvatten. Onder onze overkoepelende definitie nemen we de subcategorieën extreemrechts en radicaal-rechts van Bjørge & Ravndal over, maar gebruiken daarvoor revolutionair rechts en radicaal-rechts. Revolutionair rechts gebruiken wij voor ideeën waar parlementaire democratie, rechtstaat en fundamentele mensenrechten als vijandig worden gezien of zelfs afgeschaft zouden moeten worden en vervangen dient te worden door een politiek systeem zonder verkiezingen die leiden tot een evenredige volksvertegenwoordiging. Wij gebruiken radicaal-rechts, wanneer volkssoevereiniteit en het primaire democratisch proces van verkiezingen weliswaar worden omarmd, maar verdere democratische waarborgen als het respecteren van mensenrechten en minderheidsrechten, het belang van onafhankelijke media en onafhankelijke rechtspraak als overbodig of als vijandig tegenover het eigen volk worden gezien. Dat kan beschreven worden als een wens om te komen tot een illiberale democratie, in tegenstelling tot een liberale democratie.

¹ — Daarbij grijpen Bjørge & Ravndal overigens weer terug op ideeën en concepten van andere wetenschappers (2019, p. 3)

Terug naar onze definitie voor een nadere beschouwing van de twee funderende kenmerken. Het eerste kenmerk van deze definitie is de nadruk op onderscheid tussen het eigene en het vreemde. Het draait hier om de manier waarop een groepering de eigen groep afbakent en op welke kenmerken de vreemde groep daarvan wordt onderscheiden. Kenmerkend voor extreemrechtse organisaties is dat deze afbakening van het eigene en het vreemde een centraal thema is in de ideologie én dat het eigene en het vreemde afgebakend worden op basis van etnische verschillen. Het eigene wordt als homogeen geheel gezien, het ‘eigen volk’ of het ‘eigen ras’, met eenzelfde etniciteit, een gezamenlijke en homogene culturele identiteit of een gezamenlijk ‘volksbelang’. Het vreemde daarentegen kan vele gezichten hebben: migranten, mensen met een andere huidskleur of ander ‘ras’ bijvoorbeeld. Het wordt, als dialectische tegenhanger van het eigene, vooral afgebakend door wat het eigene – in etnisch opzicht – niet is. In de praktijk wordt dit etnisch vreemde – afhankelijk van ideologische richting, context en tijdsgewricht – op verschillende manieren geformuleerd. Gaat het de ene keer om biologisch afgebakende groepen, zoals ‘zwarten’ of ‘Joden’, een andere keer gaat het om nationaal, geografisch of religieus afgebakende groepen zoals ‘Marokkanen’, ‘buitenlanders’, ‘asielzoekers’ of ‘moslims’.

Het ander kenmerk van de definitie is de hang naar een meer autoritaire staatsvorm. Dat moet in mindere of meerdere mate zichtbaar zijn in de ideologie van een organisatie. Ook dit aspect van extreemrechts kan zich op verschillende manieren voordoen: soms in de concrete wens naar een dictatoriale bestuursvorm, al of niet verwijzend naar nationaalsocialistische of fascistische regimes in het verleden of in de wens naar autoritaire of meer ‘illiberale’² bestuursvormen in het heden en in beide gevallen in algemenere termen en voortdurend stil te staan bij het falen van de huidige democratische rechtstaat.

In theorie is dit overigens een helder onderscheid, maar in de praktijk bestaat er tussen radicaal-rechts en revolutionair rechts een grijsgebied, waarbinnen veel organisaties acteren. Voor organisaties die het ideaal van een nationaalsocialistische of fascistische dictatuur omarmen, zoals de Nederlandse Volks-Unie of Studiegenootschap Erkenbrand is het

helder; daar gaat het om revolutionair rechtse organisaties. Voor een organisatie als Pegida ligt het genuanceerder. Deze organisatie streeft weliswaar naar een samenleving waarin op basis van etniciteit en religie onderscheid wordt gemaakt en voor de ene groep bepaalde grondrechten wel gelden die voor een andere etnische groep niet gelden. Bovendien keert Pegida zich tegen onafhankelijke rechtspraak, onafhankelijke media en democratisch genomen besluitvorming als die niet binnen het kader van de eigen denkbeelden acteren. Daarmee wil Pegida de samenleving weliswaar inrichten op basis van etnisch onderscheid, maar is een hang naar een meer autoritaire samenleving minder expliciet aanwezig in de ideologie van de organisatie.

Op basis van onze beschreven definitie hanteren wij extreemrechts en rechtsextremistisch als synoniemen.

2 — Met illiberaal wordt een samenleving aangeduid, waar weliswaar sprake is van verkiezingen, maar waar verdere democratische en rechtstatelijke waarborgen zijn uitgekleed.

3. Extreem- rechtse organisaties

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van het extreemrechtse landschap in de periode 2015-2021. Dat is een beschrijving op hoofdlijnen³. Om de ontwikkelingen in 2021 te begrijpen moet er in een wat langer durende periode worden gekeken. Daarbij vallen vooral de jaren 2015-2016 op, waarin op het gebied van extreemrechts in Nederland een aantal ontwikkelingen zijn ingezet die momenteel nog steeds van belang zijn.

3.1 Verandering sinds 2015

In de jaren 2015 en 2016 was er sprake van een aantal ingrijpende gebeurtenissen met de nodige impact op het extreemrechtse veld in Nederland. Hier worden deze gebeurtenissen kort besproken in relatie tot het rechtsextremisme in Nederland.

Vluchtelingen

In 2015 en 2016 kwam een vluchtelingenstroom tot stand richting Europa vanuit – voornamelijk – Syrië, waar op dat moment een burgeroorlog woedde. Grote groepen vluchtelingen bereikten ook Nederland en moesten hier worden opgevangen, wat veel en vaak heftige reacties teweegbracht onder delen van de Nederlandse bevolking. De protesten in regio's waar vluchtelingen zouden worden opgevangen, echoden bezwaren die ook door extreemrechts verwoord werden: Deze vluchtelingen zouden voor problemen, onveiligheid en criminaliteit zorgen.

Hoewel de zorgen overeenkwamen, verzetten op diverse plekken lokale protestgroepen zich echter tegen betrokkenheid van extreemrechtse organisaties bij hun protesten. Bij verschillende pogingen van extreemrechtse groeperingen om zich bij dergelijke protesten aan te sluiten, werd hen door organisatoren ervan de deur gewezen.

Die houding veranderde echter in de loop van de maanden dat deze protesten voortduurden. Op steeds meer plekken konden extreemrechtse organisaties deelnemen aan deze protesten of ondersteunden zij deze met hand- en spandiensten. Gedurende deze maanden werd ook zichtbaar dat lokale actiegroepen zich aansloten bij rechtsextremistische protesten tegen de opvang van vluchtelingen.

Acceptatie van dergelijke extreemrechtse bemoeienis met niet extremistische protesten was in de voorgaande decennia een zeldzaamheid geweest. Vanaf 2015 werd de acceptatie van rechtsextremistische groepen op veel meer plaatsen zichtbaar en is ook bij veel andere protestbewegingen (gele hesjes, boze boeren, coronademonstranten) zichtbaar geworden. Er kan dus gesproken worden van een kentering.

Aanslagen

2015 en 2016 waren ook de jaren dat zware terroristische aanslagen vanuit radicaalislamitische hoek plaatsgrepen in Europa, waaronder de aanslagen op het Franse satirische blad *Charlie Hebdo*, op bezoekers van de Bataclan, het vliegveld Zaventem bij Brussel en feestvierders in Nice en Berlijn.

Deze aanslagen bevestigden het narratief van veel extreemrechtse groepen: van immigranten is niets dan ellende, criminaliteit en geweld te verwachten; de islam is een intolerante ideologie die andersdenkenden het leven onmogelijk wil maken; de vluchtelingen die naar Europa vluchten vanuit Syrië zijn moslims en worden niet gecontroleerd op mogelijk radicale ideeën of terroristische intenties. Door deze aanslagen kregen extreemrechtse boodschappen die zich richtten tegen de Islam en tegen de aanwezigheid van moslims in Europa meer bereik en steun.

Trump

2016 was het jaar waarin Amerikaanse presidentsverkiezingen plaatsvonden waarbij Donald Trump het namens de Republikeinse Partij opnam tegen Hillary Clinton namens de Democratische Partij. Trump won en werd president van de Verenigde Staten.

Deze verkiezingsstrijd zorgde voor veel optimisme binnen Nederlandse extreemrechtse kringen. De ideeën van Trump zorgden voor herkenning en inspiratie, vooral immigratiebeperking, nationalisme (*America First*), conservatieve waarden en felle kritiek op linkse en liberale politiek. Naast Trump zelf was ook zijn radicalere achterban (*The Alt Right*) van invloed. Via sociale media bereikten ideeën van deze achterban ook Nederlandse rechtsextremisten. Op

3 — Details over de verschillende extreemrechtse organisaties in Nederland staan afdoende beschreven in de Factsheet Extreemrechts in Nederlandse Gemeentes. Zie: www.annefrank.org/nl/over-ons/onderzoek/sociaal-onderzoek/onderzoek-naar-rechts-extremisme/factsheets-extreemrechts-nederlandse-gemeentes/

deze manier namen Nederlandse rechts-extremisten radicale racistische en antisemitische ideeën over van Amerikaanse geloofsgenoten. Onderdeel daarvan was de *great replacement theory*, in het Nederlands ‘omvolkingstheorie’. Dit is een samenzweringstheorie die stelt dat er sprake is van een bewuste strategie van kwaadwillenden om te komen tot een vernietiging van de autochtone blanke Europese bevolking door middel van het stimuleren van immigratie van niet-blanken.

Zwarte Piet

2016 was het jaar waarin het zwartepietendebat in Nederland sterk polariseerde en radicaliseerde. Vanaf 2011 werd er door tegenstanders van Zwarte Piet gedemonstreerd tijdens sinterklaasintochten. Vanaf 2013 werd het thema Zwarte Piet ook door extreemrechtse groepen omarmd. In 2014 en 2015 werd door extreemrechtse groepen tijdens intochten actiegevoerd voor Zwarte Piet en tegen demonstranten tegen Zwarte Piet. In 2016 ontspoorde deze dynamiek. Op steeds meer plekken werd gedemonstreerd tegen Zwarte Piet, wat op steeds meer plaatsen tot tegendemonstraties leidde. De tegengestelde demonstraties leidden weer steeds vaker tot confrontaties tussen voor- en tegenstanders van Zwarte Piet. Behalve tussen demonstranten vond het zwartepietendebat inmiddels ook in de verdere samenleving en politiek plaats. Extreemrechtse activisten zagen dat zij met hun verhaal (‘behoudt Nederlandse tradities’, ‘immigranten moeten zich aanpassen aan onze tradities’) steun konden krijgen vanuit grotere groepen Nederlanders.

Internet en sociale media

Rond 2015 en 2016 werd zichtbaar dat een eerste generatie jongeren politiek volwassen werd, die was opgegroeid met de alomtegenwoordigheid van internet, mobiele telefoons en sociale media⁴. De omgang van deze generatie met internet en sociale media leek anders te zijn dan die van de eerdere generaties. Wat vooral opviel is dat grenzen tussen online en offline steeds meer vervaagden, sociale omgang in levende lijve en op internet bevonden zich in één realiteit. Deze verandering had consequenties voor extreemrechtse organisaties. Zo was er een duidelijke internationalisering

waarneembaar, waarbij digitale connecties werden aangegaan met buitenlandse groepen. Er werd internationaal inspiratie opgedaan voor ideeën, thema’s en strategieën (zie ook de deelparagraaf over Trump). Ook was zichtbaar dat via het internet vaker een organisatorische dynamiek ontstond, waarbij groepen rechtsextremisten zich organiseerden rond een bepaald thema of een specifieke actie zonder een echte organisatiestructuur. Dit werd door de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) getypeerd als ‘fluïde activisme’ (AIVD, 2018, p. 12-13).

De gevolgen van al deze gebeurtenissen voor het Nederlandse rechtsextremisme, in het bijzonder haar ideologie en organisatievormen, en het toenemend belang van internet in de jaren na 2015 en 2016 zullen nu worden besproken.

3.2 Ideologie

De afgelopen jaren hebben er enkele ontwikkelingen plaats gevonden ten aanzien van de ideologische lijnen die in Nederlands extreemrechts dominant zijn. En die ontwikkelingen volgen twee lijnen die overeenkomen met de twee kenmerkende onderdelen van extreemrechts: de verhouding tussen verschillende etnische groepen en de ideeën over haar ideale bestuursvorm van een natie.

Waar het wij-zij-denken langs etnische lijnen een centraal onderdeel is van alle extreemrechtse ideologieën (zie hoofdstuk 2) is de manier waarop deze verhouding verwoord en geproblematiseerd wordt niet altijd hetzelfde.

Zo is er bij verschillende ideologische stromingen zichtbaar dat zij op een andere manier de zij-groep van de wij-groep onderscheiden. Zo zijn er stromingen die stellen dat er belangrijke genetische verschillen zijn tussen ‘rassen’ die van invloed zijn op zaken als intelligentie en gedrag en dat ‘rassen’ om die redenen niet gemengd zouden mogen worden. Het gevaar van een buitenstaande zij-groep kan dus volgens de aanhangers van deze ideologie zowel genetisch zijn (door ‘gemengde’ voortplanting) als door aantasting van het eigen etnisch eenvoudige volk door aanwezigheid van mensen van andere ‘rassen’. In de meeste gevallen is bij deze ideologische stromingen sprake van een vijandige houding tegenover Joden.

4 — In de Engelstalige literatuur wordt deze groep aangeduid met de term ‘digital natives’.

Binnen andere stromingen wordt beredeneerd dat een volk gevormd wordt door historische en culturele banden en dat dat volk een vaste geografische plek heeft. Dat volk mag niet bedreigd worden in zijn historisch, culturele aard door externe invloeden of door het los te maken van de geografische plek. De bedreigingen van wij-groepen door buitenstaanders kunnen vanuit deze ideologieën redenerend vorm krijgen door externe invloeden op de dominante cultuur (door introductie van een vreemde taal, cultuuruitingen, religie en gebruiken), door fysieke aanwezigheid door bijvoorbeeld migratie of door het niet samenvallen van een 'volk' met een geografische entiteit.

Binnen deze stromingen wordt bijvoorbeeld vaak sympathie bepleit voor het onafhankelijkheidsstreven van 'onderdrukte' regio's als Vlaanderen, Catalonië, Tirol en Noord-Ierland.

Bij de ideologische identificatie van wij- en zij-groepen kan aansluiting gezocht worden bij actuele ontwikkelingen, maatschappelijke onrust of discussie over migratie. Zo kan ten tijde van bepaalde migratieontwikkelingen een specifieke etnische groep worden geproblematiseerd, bijvoorbeeld Surinamers in de jaren 1970, Tamils in de jaren 1980, Bosniërs in de jaren 1990 en Syriërs de afgelopen jaren. Er kan ook een meer generiek etiket gekozen worden, zoals buitenlanders, (nep)vluchtelingen of 'moslims'.

Sinds 2015 komen twee categorieën naar voren die vaak als speerpunt worden gebruikt in extreemrechtse retoriek: 'moslims'⁵ en vluchtelingen.

'Moslims' worden daarbij, ten eerste, gekoppeld aan terroristische aanslagen van radicale jihadisten. Dergelijke aanslagen worden als inherent gevolg van de islamitische religie gezien. 'Moslims' worden, ten tweede, gezien als aanhangers van een islamitische ideologie. Volgens rechtsextremisten zou het bij de islam niet gaan om een geloof, maar om een politieke ideologie die tot doel heeft westerse vrijheden en andere geloven, gelovigen te onderdrukken. Het zou in die zin gaan om een veroveringsideologie. Vaak wordt er gesproken van de islam als een moderne vorm van fascisme. Vluchtelingen worden door rechtsextremisten op verschillende manieren geframed. In de meeste gevallen zou het gaan om nepvluchtelingen of 'gelukszoekers' die helemaal geen redenen zouden hebben om te vluchten of om zo ver te vluchten. Volgens de aanhangers van deze ideeën hadden zij in hun eigen land

kunnen blijven zonder risico, hadden in hun eigen land moeten blijven om zich te verzetten tegen onderdrukking of, als er wel een echte reden zou zijn om te vluchten, hadden ze in een buurland kunnen blijven en niet helemaal naar Nederland hoeven komen. In ieder geval gaat het binnen dit frame in bijna alle gevallen om leugenaars en profiteurs.

Naast deze veranderende categorisering van de verschillende etnische zij-groepen, die gezien worden als volksvreemden, is er de afgelopen jaren in toenemende mate aandacht vanuit extreemrechts voor volksvijanden. Volksvijanden horen weliswaar bij de eigen etnische wij-groep, maar gedragen zich vijandig tegen de eigen groep. Het gaat hier om politieke tegenstanders, bestuurders, politici, ordehandhavers en 'de elite'. In toenemende mate worden deze groepen in het centrum van de retoriek van extreemrechtse groepen geplaatst en aangewezen als verantwoordelijk voor de problemen in Nederland, het Westen of zelfs de hele wereld. Met deze kritiek ook inherent het hele liberaal-democratische systeem ter discussie gesteld. Dat zou immers vijandig handelen tegenover het eigen volk of zelfs de vijand van het eigen volk zijn. De logische, antidemocratische consequentie van deze gedachte is om dit vijandelijk systeem te vervangen door een systeem dat de belangen van het eigen volk wel dient. Dat wil zeggen, een meer autoritaire bestuursvorm.

Deze twee ideologische ontwikkelingen, aan de ene kant het aanwijzen van nieuwe volksvreemde groepen die niet in onze samenleving horen, aan de andere kant het zogenaamde gevaar van volksvijanden in politiek, bestuur, media en rechtspraak, zijn goed te herkennen in de steeds populairder wordende omvolkingstheorie. Het gaat hier om een samenzweringstheorie, die stelt dat er sprake is van een bewuste strategie om te komen tot een vernietiging van de autochtone blanke Europese bevolking. De kern van deze strategie is een demografische ramp, die op het Westen afkomt. De oorspronkelijke blanke bevolking zou langzaam vervangen ('omgevinkt') worden door mensen die hun etnische wortels ergens anders hebben liggen en een andere huidskleur hebben. Deze ontwikkeling zou het gevolg zijn van zowel migratie als van lage geboortecijfers onder autochtone blanken. Dit alles is volgens de aanhangers van deze theorie geen toeval.

5 — Moslims is hier met opzet tussen aanhalingstekens gezet, omdat het gebruik van deze term door extreemrechts vaak de lading niet dekt. Moslims wordt door hen niet alleen als religieuze aanduiding gebruikt, maar als paraplu-begrip voor alle islamitische gelovigen én eenieder die uit een land of regio afkomstig is waar de islam veel ahang kent. Het hoeft in zulke gevallen dus niet om gelovige moslims te gaan.

Het is een bewuste strategie van de machthebbers en media, daarin gesteund door kwaadaardige krachten op de achtergrond (bijvoorbeeld een internationale links-liberale elite of de Joden) om immigratie bevorderen. Met die demografische strategie wordt volgens de aanhangers van deze theorie een kwade opzet beoogd, namelijk de vernietiging van het blanke ras. Daarom richten aanhangers van deze omvolkingstheorie zich tegen migranten, maar vooral tegen de elite die zij verantwoordelijk houden voor de komst en aanwezigheid van migranten en daarmee de rampzalige omvolking.

Deze samenzweringstheorie heeft de afgelopen jaren binnen extreemrechts veel aanhang gekregen en wordt door hen vaak ingezet als verklarend kader voor maatschappelijke ontwikkelingen en bij de keuze van actiedoelen. De populariteit van deze theorie is echter breder. Ook binnen partijen als de Partij voor de Vrijheid (PVV) en Forum voor Democratie (FvD) is deze theorie inmiddels stevig omarmd.

In andere kringen, vooral van demonstranten tegen coronamaatregelen, deden ideeën de ronde die in allerhande veronderstelde samenspanningen en complotten een verklaring zochten voor vrijheidsbeperkende maatregelen vanwege het coronavirus. Daarbij werd vaak verwezen naar een kwaadwillende overheid die de vrijheid van onderdanen wil beperken. Even vaak werd er gewezen naar duistere internationale netwerken die verborgen agenda's willen doordrukken om de individuele vrijheid van burgers in te perken. In die complotten zouden liberaal-democratische politici, maar ook Joden vaak een negatieve rol spelen.

3.3 Organisatorische veranderingen

Op organisatorisch vlak is er eveneens de afgelopen jaren sprake geweest van een transformatie. Klassieke organisatievormen hebben aan betekenis ingeboet en plaats gemaakt voor dynamischere organisatievormen, zogenaamde fluïde netwerken, waarbij internet en sociale media van toenemend belang zijn gebleken.

3.3.1 Klassieke organisaties

Extreemrechtse organisaties die al langere tijd bestaan kennen doorgaans een min of meer klassieke structuur. De organisatie heeft een herkenbare naam, een bestuur of leiding en enige vorm van lidmaatschap. Daarnaast oriënteren deze

klassieke organisaties zich primair op offlineactiviteiten. Bij dit type organisaties is er geen sprake van hele grote veranderingen geweest. Het gaat om kleine tot zeer kleine organisaties. Tussen en binnen deze extreemrechtse organisaties is al jarenlang sprake van persoonlijke animositeit, ruzies, gebrek aan organisatorische capaciteiten en het ontbreken van deugdelijk leiderschap. Dat alles heeft geleid tot een veelheid aan extreemrechtse groepen met weinig aanhang en beperkte slagkracht.

In de coronatijd 2020-2021 is dit beeld niet veranderd. Bestaande extreemrechtse organisaties hebben in aantallen aanhangers niet kunnen profiteren van maatschappelijke onvrede rondom coronamaatregelen. Bij een aantal organisaties heeft de coronatijd zelfs een uitgesproken negatief effect gehad. Het activisme dat onmogelijk werd door de coronamaatregelen, is bij een aantal organisaties na deze periode niet hervat. Bovendien heeft het gebrek aan acties en onderlinge ontmoetingen door de coronamaatregelen geleid tot afname van het aantal actieve aanhangers.

3.3.2 Fluïde netwerken

Onder invloed van het toenemende belang van internet en sociale media in de westerse samenleving zijn er naast klassieke organisatievormen de laatste jaren ook nieuwe organisatievormen ontstaan. Het gaat hierbij om groepen individuele rechtsextremisten, die elkaar primair ontmoeten op sociale media. In die zin ligt de primaire focus dus op de onlinewereld. Maar vanuit die online-ontmoetingsplekken worden ook activiteiten in de 'echte' offlinewereld georganiseerd. Omdat de groep deelnemers per activiteit sterk kan verschillen en activiteiten plaatsvinden zonder een min of meer vaste organisatie erachter met individuen die zich voor de activiteiten verantwoordelijk voelen, is er sprake van fluïde organisatievormen of netwerken. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan extreemrechtse netwerken, waarvan de aanhangers via Facebook in verbinding met elkaar staan. Wanneer één of meerdere deelnemers aan die netwerken op sociale media oproepen om in actie te komen tegen bijvoorbeeld een antiracismedemonstratie, kan het gebeuren dat tientallen activisten uit dat netwerk op die actie afkomen zonder dat er verder iets concreet is georganiseerd. Vaak is

er dan geen aanspreekpunt, geen propagandamateriaal, er zijn geen afspraken over wat er zal gebeuren en het wel of niet gebruiken van geweld. Dit soort initiatieven kunnen dan ook voor een behoorlijke dreiging voor de openbare orde zorgen.

3.4 Gevolgen toenemend belang internet en sociale media

Extreemrechtse activiteit op het internet bestaat zo lang als het internet zelf. Internet was altijd al een veiliger plek voor rechtsextremisten om elkaar te ontmoeten dan de offline wereld (Koster & Houtman, 2008). Daarnaast werd het steeds vaker gebruikt voor praktische zaken, het verspreiden van propaganda en aankondigen van acties bijvoorbeeld. Maar het was lange tijd een communicatiekanaal zoals andere kanalen, om informatie te delen en mensen te mobiliseren. Sinds 2015 is het gebruik van internet en sociale media toegenomen en van vorm veranderd. Door de coronapandemie waren in 2020-2021 maatregelen van kracht die ervoor zorgden dat sociale contacten beperkt waren om verspreiding van het virus af te remmen. Voor veel mensen, maar vooral voor jongeren werden digitale contacten via internet en sociale media daarom nog veel belangrijker en intensiever. Dat was ook zichtbaar bij extreemrechtse groepen die vooral op internet actief zijn. Vanaf 2015-2016 is bovendien een generatie van adolescenten politiek volwassen geworden die is opgegroeid met de alomtegenwoordigheid van internet en sociale media. Voor het kennismaken en het onderdeel zijn van maatschappelijke en politieke ontwikkelingen maakt zij steeds vaker gebruik van internet en doet dat in verschillende vormen.

Drie zichtbare gevolgen van het toenemende belang van internet binnen extreemrechts zijn een internationalisering, 'flitsradicalisering' van jongeren en nieuwe vormen van (digitaal) activisme.

3.4.1 Internationalisering

De klassieke organisaties en fluide netwerken, zoals hiervoor beschreven, beperkten hun fysieke acties in de meeste gevallen tot Nederland, ook al bezochten zij af en toe ook acties en activiteiten van gelijkgestemden in andere Europese landen. Naast buitenlandse activiteiten van Nederlandse

organisaties zijn er ook enkele Nederlandse takken van internationale organisaties actief in Nederland zelf. Organisaties als Blood & Honour, Combat 18 of de Hammerskins zijn internationale organisaties, opgedeeld in nationale en regionale *chapters*. Verder zijn er enkele transnationale organisaties die streven naar een eenwording van Nederland en Vlaanderen en om die reden in zowel Nederland als in België actief zijn, zoals Voorpost.

In het digitale veld spelen echter meer verschillende zaken op het vlak van internationalisering. Zo werden er enkele Nederlandse jongeren lid van internationale digitale verbanden, maar was vooral de invloed van internationale ideologische invloed van belang.

In de coronatijd, toen ontmoetingen buitenshuis ernstig bemoeilijkt waren, was zichtbaar dat groepjes Nederlandse jongeren zich aansloten bij digitale extreemrechtse gemeenschappen en in enkele gevallen ook lid werden van transnationale extreemrechtse digitale organisaties. Het internationale en grenzeloze karakter van het internet maakt deze ontwikkeling eenvoudig te begrijpen. Maar dat deze ontwikkeling juist in de periode 2015-2021 plaatsvond heeft twee al eerder genoemde verklaringen. Ten eerste de fysieke beperkingen van de coronatijd. Door deze vrijheidsbeperkende maatregelen om de pandemie te bestrijden (lockdowns, avondklok, sluiting van scholen, sportfaciliteiten en horeca) waren jongeren in veel gevallen aangewezen op internet en sociale media om contact te vinden met leeftijdsgenoten. Ten tweede het politiek volwassen worden van een generatie jongeren, die opgegroeid is met internet en sociale media. Bij deze generatie was zichtbaar dat geografische afstanden en afbakeningen veel minder betekenis hadden voor haar sociale leven dan voor de generaties voor haar.

Een voorbeeld van dergelijke internationalisering was de betrokkenheid van enkele Nederlandse jongeren bij The Base. The Base was een in de Verenigde Staten (VS) opgezette extreemrechtse organisatie die internationaal opriep tot gewapende actie en het plegen van terreuraanslagen. Twee Nederlandse jongeren werden vanwege hun digitale betrokkenheid bij The Base gearresteerd en veroordeeld.⁶

Naast deze organisatorische internationalisering is er ook sprake van een toenemende ideologische globalisering.

6 — Zie onder andere: <https://nos.nl/artikel/2365414-om-verdenkt-twee-mannen-van-rechts-extremistische-terreurplannen> en <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Rotterdam/Nieuws/Paginas/Twee-mannen-veroordeeld-voor-deelnamen-aan-rechtsextremistische-terroristische-organisatie.aspx> Rb. Rotterdam 2-12-2021, ECLI:NL:RBROT:2021:11857 en ECLI:NL:RBROT:2021:11858

Op dit vlak is een toenemende invloed zichtbaar van Noord-Amerikaanse inspiratiebronnen, waar dat de vorige decennia vooral beperkt bleef tot inspiratiebronnen vanuit Europees extreemrechts gedachtegoed. Een direct gevolg daarvan is de introductie en populariteit van de eerdergenoemde omvolkingstheorie (zie paragraaf 3.2). Recenter is de invloed op Nederlands extreemrechts van de zogenaamde Siegecultuur en het daarop gebaseerde ‘accelerationisme’. Vanuit een Amerikaans internetforum (Iron March, actief tussen 2011 en 2017) was een aantal extreemrechtse onlinegemeenschappen voortgekomen, dat zich niet alleen tot de VS beperkte, maar ook in Europa en Nederland activiteiten ontplooipte. Binnen deze gemeenschappen werd voortgebouwd op het boek (Siege) van de Amerikaanse neonazi James Mason, waarin wordt opgeroepen tot extreemrechts terrorisme. Op basis hiervan heeft ook het accelerationisme aanhang en populariteit gekregen binnen dit internationale onlinenetwerk. Het accelerationisme veronderstelt dat er een rassenoorlog aanstaande is, waardoor op grote schaal burgeroorlogen in westerse landen zullen ontstaan. Om deze oorlog niet te verliezen zou er een eerste klap moeten worden uitgedeeld door blanken, bijvoorbeeld door middel van een terroristische aanslag. Daarmee kan de start van deze onafwendbare rassenstrijd volgens aanhangers van deze gedachte versneld worden (vandaar accelerationisme) nu de blanke oorspronkelijke bewoners nog in het numerieke voordeel zijn.

3.4.2 Flitsradicalisering

In 2020 en 2021 was werving van nieuwe aanhangers voor veel extreemrechtse organisaties lastig. Door coronamaatregelen konden er immers weinig publieke activiteiten worden georganiseerd en ook andersoortige bijeenkomsten waren lange tijd niet mogelijk. Dus vond nieuwe aanwas van jonge rechtsextremisten vooral plaats via internet en sociale media. In deze jaren zagen we daarnaast ook verschillende nieuwe radicale organisaties en netwerken ontstaan op sociale media. Vooral de communicatieapp Telegram bleek daarbij veel gebruikt te worden. Een gevolg van het toenemende belang van internet en sociale media voor werving en organisatie bij extreemrechts is dat er bij extreemrechtse onlinegemeenschappen een ander radicaliseringsprofiel lijkt te ontstaan dan in het verleden zichtbaar was. Er zijn recent enkele voorbeelden bekend

geworden⁷ van extreemrechtse onlinegemeenschappen waar jongeren bij betrokken raakten die elkaar in de meeste gevallen alleen online en anoniem kenden. Binnen dergelijke groepen was een dynamiek zichtbaar, waarbij deelnemende jongeren in zeer korte tijd bijzonder radicale keuzes gingen maken in hun politieke oriëntatie en hun ogenschijnlijke bereidheid om ernstig of zeer ernstig geweld te plegen. We kunnen gezien deze snelle en heftige radicalisering spreken van flitsradicalisering.

Bij de intrede in een digitale gemeenschap kan door een nieuwkomer eenvoudig een schijnwereld worden opgebouwd om indruk te maken. In anonimiteit kan een beeld geschetst worden dat deels of geheel afwijkt van wie diegene in het echt is. Daarbij kan bijvoorbeeld schromelijk worden overdreven over politieke ervaring, geweldsintenties en wapenbezit. Op die manier kunnen snelle stappen gezet kunnen worden op een radicaliseringsladder. Waar radicalisering in de ‘echte’ wereld vaak in een periode van weken tot maanden plaatsvindt, is het bij radicalisering online waarneembaar dat een radicaliseringsproces een kwestie van dagen kan zijn en in een enkel geval van uren. Uit ervaringen met gearresteerde jonge rechtsextremisten die in 2021 actief waren in onlinegemeenschappen, bleek dat de digitale radicalisering samenviel met een sociaal isolement. Deze jongeren radicaliseerden in eenzaamheid achter een beeldscherm zonder dat huisgenoten dat konden waarnemen. Door dit isolement waanden deze radicaliserende jongeren zich onbespied en ongecontroleerd, waardoor er geen terughoudendheid was in het plaatsen van berichten, maar ook geen enkel besef van de risico’s die het plaatsen van dergelijke berichten over geweldpleging, wapenbezit en mogelijke aanslagen met zich meebracht⁸.

Het is overigens de vraag of dit isolement zich niet nog verder uitstrekte. De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) constateerde in verschillende publicaties dat het bij veel van deze op internet radicaliserende jongeren ging om getroebleerde jongeren, die moeizaam functioneerden in hun leefomgeving en vaak te kampen hadden met een moeilijke thuis- of schoolsituatie.⁹ Naast flitsradicalisering kenmerkten deze jonge onlinegemeenschappen zich door het specifieke ideologische kader dat ze tot zich namen en verspreidden. In deze kringen was

7 — Zie hiervoor een uitzending van Nieuwsuur van 2-2-2021 (www.nos.nl/nieuwsuur/artikel/2362778-zogaat-het-eraan-toe-in-rechtsextremistische-chatgroepen) en “Ik ga haar met een Glock 17 vermoorden” - *Kafka*

8 — Hetzelfde beeld komt naar voren uit strafzaken tegen jongeren die vervolgd werden vanwege extreemrechtse uitingen op internet, zie bijvoorbeeld: <https://nos.nl/artikel/2405332-om-eist-celstraffen-tegen-rechts-extremisten-ook-voor-aanslagplan-op-rutte>

9 — Zie voor een uitgebreide beschrijving van radicaliseringsprocessen op het extreemrechtse internetforum Stormfront: A. Eaton et al. (2021) 25 jaar Stormfront. De online echoput van extreem-rechts. In: De Groene 26 mei 2021. Zie <https://www.groene.nl/artikel/de-online-echoput-van-extreem-rechts>

veel steun voor het accelerationisme (zie paragraaf 3.4.1 voor uitleg). In een publicatie van de NCTV wordt dit accelerationisme aangemerkt als een grote bron van zorgen en mogelijk risico: “De voorstelbaarheid van een terroristische aanslag in Nederland uit rechts-extremistische hoek is vooral gebaseerd op de betrokkenheid van jonge Nederlandse mannen bij internationale, online accelerationistische netwerken. Het accelerationisme is een rechts-extremistische ideologie die via diverse – voornamelijk besloten – sociale mediaplatformen wordt verspreid.”¹⁰

3.4.3 Digitaal activisme

Een laatste gevolg van het toenemende belang van internet en sociale media binnen extreemrechts is dat er nieuwe actievormen ontstaan die geheel op internet en sociale media plaatsvinden. Zo valt te denken aan het organiseren en ondertekenen van online petities of het oproepen om berichten te sturen aan politici om aandacht te vragen voor hun politieke ideeën of eisen. Maar er is ook sprake van het produceren en verspreiden van nepnieuws. Door het creëren van nepberichten, vervalste foto’s of screenshots en andere nepuitingen proberen rechtsextremisten het eigen gelijk te onderbouwen, onrust te creëren of tegenstanders in een kwaad daglicht te stellen. Maar er zijn ook digitale actiemethodes die bedreigender zijn. Een voorbeeld is het digitaal lastigvallen of stalken. Dat wordt doorgaans betiteld als trollen. Dit overkomt veel publieke personen. Zo zijn bekende politici met enige regelmaat slachtoffer van individuele extreemrechtse trollen. Het is ook zichtbaar dat op extreemrechtse platforms wordt opgeroepen of gemobiliseerd om specifieke personen op grote schaal digitaal lastig te vallen. Meestal gaat het dan om het tegelijkertijd versturen van grote aantallen negatieve berichten gericht aan die personen. Een stap verder gaat het bedreigen van mensen. Dit kent twee varianten. In de eerste variant wordt een dreigement, concreet of suggestief, direct aan de bedreigde gestuurd. Dergelijke bedreigingen leiden met regelmaat tot arrestaties en veroordelingen. In de tweede variant wordt op een algemene plek op het internet, bijvoorbeeld in een discussie of reactiedraad op sociale media, een bedreiging geuit die het slachtoffer niet direct bereikt. Ook dit leidt regelmatig tot arrestaties en veroordelingen. Een volgend voorbeeld van een digitale actiemethode die erg be-

10 — NCTV (2021) Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 55. Oktober 2021. Den Haag : NCTV.

dreigend kan zijn, is ‘doxing’. Doxing is een specifieke vorm van intimidatie, waarbij het draait om het openbaar maken van privégegevens als woonadres, telefoonnummer, werkgever of gegevens over familieleden. Dit is een methode die op internet veel wordt toegepast. In een extremistische context is het intimiderend effect echter groter, door de dreiging die uitgaat van het bekend maken van deze gegevens in kringen waar meer dreiging van uitgaat. Eind 2021 is politiek initiatief genomen om tot wetgeving te komen die doxing strafbaar moet maken.¹¹

Als laatste vorm van digitaal activisme moet technisch activisme worden genoemd. Hierbij gaat het om het hacken van sociale media-accounts, het valselijk overnemen van een identiteit of het uitvoeren van een DDOS-aanval, waarbij een website ontoegankelijk wordt gemaakt door deze te bestoken met een grote hoeveelheid digitale informatieverzoeken.

3.5 Parade van organisaties

Nederland kent een flink aantal extreemrechtse organisaties. Elk jaar vindt er verandering plaats in die lijst. Er worden organisaties opgericht, er vinden splitsingen plaats en andere organisaties verdwijnen uit beeld. In 2021 waren onderstaande extreemrechtse organisaties in Nederland actief. Wij geven per organisatie ene kort overzicht van de structuur, ideeënwereld en recente activiteiten.

Blood & Honour Nederland

Blood & Honour is in verschillende westerse landen actief en opgedeeld in verschillende divisies. In Nederland is de organisatie vooral actief geweest in de periode 2002-2013, toen er in verschillende Nederlandse regio’s een divisie actief was. Na 2013 zijn individuele leden van Blood & Honour Nederland politiek actief gebleven, maar is van enige organisatie of structuur in Nederland niet veel meer zichtbaar. Deze individuele leden manifesteerden zich vooral in het buitenland bij concerten, demonstraties en andere politieke activiteiten.

De Dietse Bazuin

De Dietse Bazuin is een periodiek verschijnend digitaal tijdschrift en een YouTube-kanaal dat geproduceerd wordt door

11 — [Zie Gebruik van persoonsgegevens met als doel intimidatie wordt strafbaar](#)

één van de grondleggers van Erkenbrand. In blad en video's worden vanuit nationalistisch gedachtegoed allerhande thema's behandeld.

Dietse Volkspartij

In september 2021 opende de Dietse Volkspartij een Telegramkanaal. De Dietse Volkspartij ziet zichzelf als organisatie die door internetactiviteit, maar ook door het organiseren van acties buiten het internet haar ideeën wil verspreiden. De partij wil voornamelijk niet meedoen aan verkiezingen. Er is een nauwe band met Voorpost; activisten van beide organisaties steunen elkaars activiteiten.

Studiegenootschap Erkenbrand

Studiegenootschap Erkenbrand treedt sinds augustus 2016 in de openbaarheid. Erkenbrand verspreidt ideeën die afkomstig zijn van de Amerikaanse alt-rightbeweging. Dat gaat om enerzijds - voor Europese begrippen - extreem racistische en antisemitische ideeën, anderzijds om conservatief-culturele ideeën over de rol van de vrouw, homoseksualiteit en het belang van etnisch-culturele wortels. Immigratie, rasvermenging, feminisme en homoseksualiteit worden door Erkenbrand als belangrijkste oorzaken gezien van de demografische ramp, de omvolking die momenteel plaats zou vinden. Erkenbrand is openlijk antisemitisch en verspreidt verschillende antisemitische beweringen en complotten via haar socialemedia-kanalen.

Na een aanvankelijk succesvolle werving is Erkenbrand de afgelopen jaren sterk in omvang afgenomen. Deze decimering werd door Erkenbrand in verband gebracht met maatschappelijke druk en overheidsrepressie tegen de groep.

De AIVD signaleerde in een rapportage uit 2018 Erkenbrand als een bedreiging en typeerde het als een "(...) niet-gewelddadige dreiging tegen de democratische rechtsorde vanuit bijvoorbeeld het 'intellectuele', door de alt-rightbeweging geïnspireerde, rechts-extremisme. Dit Nederlandse alt-rechts heeft als doel zeer extremistisch gedachtegoed, gebaseerd op rassenleer, gemeengoed te maken, zodat deze ideeën uiteindelijk zowel in de samenleving als in het

openbaar bestuur geaccepteerd worden."¹² Met de snel afnemende activiteit en omvang van Erkenbrand moeten deze potentiële bedreigingen wel in context gezien worden.

Feuerkrieg Division en The Base

Feuerkrieg Division (FKD) is een extreemrechtse onlinegemeenschap die in 2018 in Estland is opgericht. The Base is eveneens een voornamelijk onlinegemeenschap, maar afkomstig uit de VS. Zowel qua ideeën als achterban bestaat er veel overlap tussen beide organisaties. In Nederland is de kleine groep onlineleden van FKD en The Base ook overlapend. Binnen deze organisaties ligt de focus op accelerationistische ideeën, waarbij hardop wordt nagedacht over wapens, politiek geweld en het plegen van aanslagen. In Nederland kwam het online tot ongewenst en strafbaar gedrag. Een enkel lid ging over tot het bedreigen van tegenstanders. Eén werd gearresteerd en veroordeeld tot vier maanden celstraf voor het online aankondigen van een moordactie op een linkse politicus in juni 2020. In oktober 2020 werden twee jongemannen gearresteerd op verdenking van rechts-extremistische opvoeding en misdrijven met een terroristisch oogmerk. Zij deelden online ideeën over racistische geweld, het verkrijgen van wapens en het plegen van aanslagen en moorden, waaronder op premier Rutte. Op basis van de behandeling in de rechtbank en perspublicaties kan niet worden vastgesteld of het hier alleen om grootspraak op sociale media is gegaan of dat er ook meer concrete ideeënvorming of voorbereiding heeft plaatsgevonden.

Geuzenbond

De Geuzenbond is een jongerenorganisatie die in 2018 is opgericht. De Geuzenbond ziet Nederland als thuisland voor het Nederlandse volk en verzet zich tegen immigratie. Verder pleit de bond voor eenwording van het Nederlands taalgebied (Nederland en Vlaanderen) in Dietsland en voor solidariteit met de blanke Afrikaners in Zuid-Afrika. Enigszins atypisch voor een groep met een identitaire ideologie is dat Geuzenbond-aanhangers zich op sociale media regelmatig antisemitisch uit hebben gelaten. Sinds de oprichting verspreiden Geuzenbond-aanhangers stickers die de bood-

12 — AIVD (2018) Rechts-extremisme in Nederland. Een fenomeen in beweging. Den Haag : AIVD, p. 19.

schap van de organisatie uitdragen. In 2021 demonstreerden Geuzenbond-aanhangers in solidariteit met blanke boeren in Zuid-Afrika en tweemaal tegen respectievelijk Unilever en bol.com vanwege hun diversiteitsstrategie. Verder hebben Geuzenbond-aanhangers zich in december 2021 aangesloten bij acties tegen coronamaatregelen.

Identitair Verzet

Identitair Verzet is een actiegroep die sinds 2012 bestaat, maar de afgelopen jaren een sluimerend bestaan leidt. Er vonden in 2021 alleen nog enkele kleinschalige folderactiviteiten plaats in de provincies Limburg, Utrecht en Zuid-Holland. In Nijmegen en in Parkstad Limburg zijn twee groepen actief, Nijmegen Rechtsaf en Patriottische Jongeren Parkstad, die als lokale takken van Identitair Verzet fungeren. Zij voeren voornamelijk kleinschalige acties, zoals het plakken van stickers en ophangen van spandoeken met politieke teksten.

Nederlandse Volks-Unie

De Nederlandse Volks-Unie (NVU) is een politieke partij, opgericht in 1971, die zich in de jaren zeventig ontwikkelde tot een partij met als belangrijkste speerpunt het verzet tegen immigratie. Daarnaast heeft de partij altijd een openlijk nationaalsocialistisch profiel gehad. De afgelopen twee decennia heeft de NVU zich voornamelijk gericht op twee politieke activiteiten: het organiseren van demonstraties en het deelnemen aan gemeenteraadsverkiezingen. Mede door de beperkingen vanwege de coronapandemie heeft de NVU in 2021 maar twee demonstraties gehouden. In Harskamp demonstreerden een twaalfstal NVU-aanhangers tegen een noodopvang voor asielzoekers en in Steenwijk organiseerde de partij een klein protest (vijf deelnemers) voor het behoud van Zwarte Piet. De NVU doet af en toe mee aan lokale verkiezingen, overigens zonder ooit een zetel gehaald te hebben. De partij zal in 2022 in Arnhem meedoen aan raadsverkiezingen. In 2018 leverde deelname in Arnhem 338 stemmen (0,6%) op, wat ruim onvoldoende was voor een zetel. Naast demonstraties en deelname aan lokale verkiezingen organiseert de partij ledenbijeenkomsten met een nationaalsocialistisch karakter, zoals herdenkingen en kransleggingen

bij graven van oorlogsmisdadigers en collaborateurs. Vanuit de NVU gaat doorgaans geen geweldsdreiging uit. De partijvoorzitter van de NVU plaatste in juni 2021 wel een opvallend bericht op sociale media. Naar aanleiding van de zelfmoord van de Belgische militair Jürgen Conings, die dreigde met een moordaanslag tegen een prominente coronabestrijder, plaatste de NVU-voorzitter een foto met de tekst: “Jürgen Conings. Oorlogsheld. verraden door het Belgische regime. geëerd door het Vlaamse volk. Rust in vrede”. In Steenwijkerland is er een minuscule partij actief, de partij voor behoud van de Nederlandse identiteit (PVBNI), die in de praktijk als lokale vertegenwoordiger van de NVU fungeert.

Pegida

Pegida (een afkorting die staat voor *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*) is een organisatie die uit Duitsland afkomstig is. Pegida heeft sinds 2015 een Nederlandse tak.

In de eerste periode van haar bestaan had Pegida enig succes, in de zin dat ze bij enkele gelegenheden honderden demonstranten op de been wist te brengen, waarbij vooral betoogd werd tegen de komst van vluchtelingen en tegen de islam in Nederland.

Inmiddels weet Pegida amper nog aanhang op de been te brengen. Om het gebrek aan mobilisatiekracht te compenseren kiest de organisatie ervoor om met zeer kleine groepen provocerende acties te organiseren die veel onrust en daarmee veel (media)aandacht kunnen genereren. Ook worden soms beperkingen, geboden of verboden van de kant van lokale autoriteiten ten aanzien van aangekondigde demonstraties genegeerd. Het idee daarachter is om daarmee te wijzen op de veronderstelde hypocrisie van de autoriteiten, die in woord de demonstratievrijheid verdedigen, maar Pegida diezelfde vrijheid niet zouden gunnen. In een enkel geval heeft Pegida lokale overheden met demonstratieaankondigingen overspoeld, waarbij achteraf vastgesteld kon worden dat de organisatie uitsluitend uit was op een verbod of inperking van deze demonstraties.

In 2021 kondigde Pegida onder andere aan om in Eindhoven een Koran te gaan verbranden, wat door de burgemeester werd verboden. Op de laatste dag van de ramadan

wilde Pegida voor een moskee in Amsterdam varkenslapjes barbecueën. Zij kregen toestemming, maar wel op een andere locatie, niet voor de moskee. Daarop werd deze demonstratie afgezegd. Op andere momenten kon Pegida wel gewoon demonstreren, onder andere tegen de installatie van een islamitisch Tweede Kamerlid en voor het behoud van Zwarte Piet.

Proud Boys NLD

Proud Boys NLD is afkomstig uit kringen van jonge Feyenoord-supporters. Het is een organisatie voor extreemrechtse voetbalsupporters die de handen ineen willen slaan om een sterk blok te vormen tegen de 'linkse klik' in Nederland en Europa. De naam is waarschijnlijk afgeleid van de extreemrechtse Amerikaanse groep met dezelfde naam, maar daar bestaan verder geen banden mee. Deze Nederlandse Proud Boys organiseerde vooral kleinschalige tegendemonstraties tijdens (extreem)linkse demonstraties met als doel tot een confrontatie te komen. Dat ging geregeld gepaard met arrestaties. In 2021 richtten activisten van Proud Boys NL zich vooral op het organiseren van protesten tegen coronamaatregelen.

Rechts in Verzet

Rechts in Verzet is een afsplitsing van Pegida en is een identieke organisatie in ideeën en aanpak. Rechts in Verzet houdt zich doorgaans maar met twee onderwerpen bezig: de islam in Nederland en het behoud van Zwarte Piet. In 2021 werd er actiegevoerd tegen ritueel slachten en tegen de vestiging van een moskee in Arnhem. Een door Rechts in Verzet opgezette petitie online tegen ritueel slachten kreeg een kleine drieduizend ondertekenaars. In 2021 sloot Rechts in Verzet zich ook aan bij verschillende protesten tegen coronamaatregelen en tegen coronavaccinatie.

Rotterdamse Jongeren Kern

Nederlandse voetbalsupporters hebben geen traditie om zich politiek uit te laten of zich te bemoeien met politieke onderwerpen. Op deze algemene regel bestaan echter uitzonderingen. Zo hebben verschillende supportersgroepen zich in het verleden verzet tegen extreemrechtse demonstraties in hun

stad en sloten verschillende supportersgroepen bij andere gelegenheden zich aan bij protesten tegen de komst van vluchtelingen.

In 2021 kwam in Rotterdam een groep Feyenoord-supporters in de aandacht, die zich vooral op sociale media uitten met extreemrechtse slogans en symbolen. Zij gebruikten hiervoor de naam Rotterdamse Jongeren Kern (RJK), een naam die door meer supporters bij Feyenoord wordt gebruikt dan alleen deze groep. Zij waren ook betrokken bij acties tegen de Roze Kameraden, een lhbt-supportersorganisatie binnen hun eigen club. Het is moeilijk om te bepalen of alle supporters die zich in heden en verleden achter de naam RJK hebben geschaard ook de extremistische boodschappen van deze groep ondersteunden, maar dat lijkt niet waarschijnlijk.

In augustus 2021 poseerden RJK-aanhangers met een spandoek met de tekst "Feyenoord! Zero Tolerance" met daaronder doorgestreepte afbeeldingen van onder andere een regenboogvlag, een davidsster en het symbool van de Antifascistische Aktie. In dezelfde maand werd er brandgesticht bij het bedrijfspand van de voorzitter van de Roze Kameraden. Op het gebouw waren ook anti-homoleuzen geschilderd en ondertekend met RJK. Een maand later werd ook het Rotterdamse COC-kantoor door dezelfde groep beklad.

Storm8

In de zomer van 2020 ontstond vanuit activisten die zich tegen de coronapolitiek keerden een extreemrechts digitaal groepje dat verschillende namen hanteerde. Aanvankelijk noemden zij zich Nieuw Nederlands Nationalisme (NNN) en Anti Antifa Holland. Uiteindelijk tooide dezelfde groep zich met de naam Storm8. Het groepje keerde zich online tegen overheid, elite en coronaregels. Met de overgang naar Storm8 werd het ideeëngoed radicaler. Zo werd de coronapandemie als Joods complot beschreven.

Aanhangers zijn in 2021 voornamelijk actief geweest rond verschillende coronaprotesten in Nederland en een enkele keer in het buitenland. In juli 2021 lanceerde een groep Duitse neonazi's een initiatief om overal in Duitsland zwarte kruizen te plaatsen voor de slachtoffers van communisme

en migratie, de *Aktion schwarzes Kreuz*. Hier sloten Storm8-activisten zich bij aan en plaatsten zwarte kruizen in Twente, Utrecht, Den Bosch en Assen.

Vizier Op Links

Vizier Op Links is een digitale actiegroep die zich vanaf juni 2020 primair richt op het online publiceren van gegevens die veronderstelde linkse complotten en netwerken blootleggen. Dat doet Vizier Op Links door organisaties, activiteiten en personen in kaart te brengen die onderdeel van deze netwerken zijn of zouden zijn. In een aantal gevallen werden deze artikelen overgenomen door reguliere media. Naast deze journalistieke activiteit gebruikt Vizier Op Links haar kanalen om personen te doxen door privégegevens publiekelijk bekend te maken. Verder gebruikte Vizier op Links deze kanalen om personen te intimideren, door bijvoorbeeld de werkgever van een beschreven persoon te attenderen op een artikel of de kinderen of familie van een persoon in een artikel te betrekken. In een enkel geval werd ook een woonadres gepubliceerd.

Vizier Op Links produceert stickers met het eigen logo en de tekst “Geobserveerde Locatie”. Aan de volgers van de organisatie is verzocht om deze stickers op woonhuizen te plakken van degenen die door Vizier Op Links beschreven zijn. Deze activiteit werd door degenen wiens huizen werden beplakt als bijzonder intimiderend ervaren. Een aantal wetenschappers, politici en publicisten maakten dit publiek bekend en deed aangifte. De onrust die daardoor ontstond zorgde ervoor dat veel digitale middelen, die Vizier Op Links gebruikte, werden afgesloten (Twitter, mail, fondsenwerving, betalings-site). Daarnaast werd door de minister van Justitie een initiatief genomen tot het strafbaar stellen van doxing. Sinds juni 2021 is er geen activiteit van Vizier Op Links meer waargenomen.

Volksverzet

Volksverzet is in 2020 opgericht en is vooral actief in Zuid-Limburg. Volksverzet is uitgesproken nationaalsocialistisch en antisemitisch. Ze streeft naar een herstelling van het Derde Rijk, een vereniging van alle Germaanse landen onder één vlag.

Activisten van Volksverzet verspreiden voornamelijk propaganda in de vorm van stickers en posters met uitge-

sproken nazistische en antisemitische teksten. In het Limburgse Beek werd een lokaal Joods monument beplakt. In de omgeving van Hoofddorp werden een Tweede Wereldoorlogmonument en een slavernijmonument beplakt. In Heerlen werden stickers met nazistische teksten en hakenkruizen geplakt op een namenmonument van vermoorde Joden. Volksverzet kwalificeerde deze als ‘valse monumenten’. Volksverzet organiseert sinds januari 2021 ook bijeenkomsten en wandeltochten voor de eigen aanhang. Daarbij wordt gewandeld, getraind, maar ook politiek bedreven. Tijdens een bijeenkomst in 2021 werd een regenboogvlag verbrand. In datzelfde jaar werd ook een bezoek aan een extreemrechtse bijeenkomst in Vlaanderen gebracht en een herdenkingstocht langs graven van overleden nazi's en collaborateurs.

Voorpost

De Heel-Nederlandse actiegroep Voorpost is midden jaren zeventig opgericht in Vlaanderen. Al snel daarna werd een Nederlandse tak opgericht. Voorpost streeft naar eenwording van het Nederlandse taalgebied en is daarnaast actief op vele extreemrechtse thema's. In Nederland is de organisatie georganiseerd in verschillende regionale kringen onder een nationale voorzitter en een actieleider.

In 2021 organiseerde Voorpost vijf kleine demonstraties: tegen het diversiteitsbeleid van Coca-Cola, een herdenkingsdemonstratie van een gewelddadige links-extremistische actie in Kedichem in 1986, tegen homoseksualiteit tijdens het Eurovisie Songfestival, tegen de veroordeling van enkele Belgische Voorpost-leden voor de Belgische ambassade en tegen een vluchtelingenopvang in Wassenaar. Verder liepen Voorpost-activisten tijdens verschillende sinterklaasintochten verkleed als Zwarte Piet mee om te protesteren tegen roetveegpieten. Ook viel Voorpost op door een aantal keren groepsgewijs met prinsenvlaggen mee te lopen tijdens coronaprotesten.

White Lives Matter

In reactie op de antiracistische Black Lives Matter-beweging, werd in 2020 in de VS door rechtsextremisten een White

Lives Matter-beweging opgezet. In Nederland kreeg dat initiatief navolging. Aanvankelijk was dit vooral een online-gemeenschap, maar in de loop van 2021 ging de groep ook offline acties voeren. In augustus 2021 stonden enkele aanhangers met een spandoek met de tekst “White Lives Matter” op het Nationaal Monument op de Dam. Ook liepen aanhangers mee met coronaprotesten. Daarnaast werden via sociale media sticker- en posterontwerpen met racistische en extreemrechtse teksten verspreid. De bedoeling daarvan was dat aanhangers die zelf printten en aanplakten, wat ook door heel Nederland gebeurde.

Wij Zijn Nederland

Wij Zijn Nederland werd eind 2020 opgericht als organisatie en politieke partij die voortkwam uit het protest tegen coronamaatregelen en de groepering Identitair Nederland. De partij deed mee aan de Tweede Kamerverkiezing in 2021, kreeg landelijk 553 stemmen en bleef dus ver verwijderd van een Tweede Kamerzetel. Naast deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen werden door Wij Zijn Nederland vooral demonstraties en manifestaties tegen coronamaatregelen georganiseerd of ondersteund.

Zuidwest Rascals

Zuidwest Rascals is een groepering die sinds 2016 onder verschillende namen actief is: Aryan Strike Force (ASF), Aryan Strike Force – Combat 18 Division – Netherlands – Flanders. In de periode 2018-2020 was deze groep uit Zeeuws-Vlaanderen verbonden aan RVF Nederland. In 2020 hebben ze zich weer afgescheiden en zijn ze verder onder de naam Zuidwest Rascals Crew 18.

De groep heeft een duidelijke nationaalsocialistische ideologie, bewondering voor het Derde Rijk en van een sterk racistische en antisemitische oriëntatie.

De aanhangers van Zuidwest Rascals voerden de afgelopen jaren kleine propaganda-acties uit in hun eigen woonomgeving, vooral in Zeeuws-Vlaanderen, en berichtten hier actief over op sociale media. In 2021 zijn er geen zichtbare activiteiten van Zuidwest Rascals meer geweest. Er zijn sindsdien

alleen nog besloten bijeenkomsten voor de eigen achterban geweest.

In oktober 2021 wordt een inwoner van Coevorden veroordeeld tot 200 uur werkstraf. Hij had in Emmen en Hoogeveen mensen met een geweer bedreigd en daarbij in de lucht geschoten. De dader is al enige jaren actief in neonazistische kringen en werd na zijn veroordeling op het Twitter-account van Zuidwest Rascals ‘kameraad en bloed broeder’ genoemd.

4. Omvang en betekenis

In dit hoofdstuk wordt geprobeerd om de ontwikkelingen van het extreemrechtse landschap te duiden op basis van kwantitatieve data. Er wordt onder andere gekeken naar de zichtbare aantallen aanhangers, maar ook naar het aantal publieke manifestaties.

Tabel 4.1: Aanhang van offline extreemrechtse organisaties

Zoals in hoofdstuk 3 beschreven, is er een verschil in de aantallen aanhangers van extreemrechts offline en online. De exacte ledenaantallen of aantallen aanhangers van extreemrechtse organisaties offline zijn ons onbekend. Bij de meeste organisaties is er immers geen sprake van een formele ledenstructuur. Als er al een ledenadministratie is, maken deze organisaties doorgaans geen aantallen bekend. Of deze organisaties doen zich om propagandistische redenen groter voor dan ze zijn en schermen met ongeloofwaardige aantallen aanhangers of leden. Er is dus geen mogelijkheid om betrouwbare informatie rond ledentallen te vergaren.

Ten aanzien van het aantal 'actieve' aanhangers van offline-organisaties is doorgaans op basis van aantallen zichtbare activisten wel een beredeneerde schatting te maken van de hoeveelheid actieve leden. Het gaat dan om aantallen leden of aanhangers die regelmatig deelnemen aan publieke acties (demonstraties en manifestaties) of andere zichtbare activiteiten van een organisatie (zaalbijeenkomsten of activiteiten op sociale media).

Maar het extreemrechtse landschap is diffuser aan het worden, waardoor het bepalen van de aanhang van extreemrechtse organisaties is bemoeilijkt. Zoals in paragraaf 3.3 al beschreven, zijn er de laatste jaren fluide netwerken ontstaan en zijn er ook extreemrechtse organisatievormen zichtbaar die zich grotendeels of geheel op internet bevinden. De meeste van deze (half)digitale groeperingen verdwijnen na een korte tijd weer. Het zicht op aantallen aanhangers van dergelijke kortdurende en wisselende samenwerkingsverbanden is lastig te verkrijgen.

Tenslotte was het waarnemen van actieve aanhangers van extreemrechtse organisaties in 2021 aanzienlijk lastiger dan voor 2021, omdat er gedurende een groot deel van 2021 gedragsbeperkingen golden in het kader van de bestrijding

van de coronapandemie. Tot halverwege 2021 en in het laatste kwartaal zorgden deze beperkingen ervoor dat het organiseren van publieke bijeenkomsten erg moeilijk of zelfs verboden was.

Met al deze slagen om de arm, is op basis van een gering aantal publieke of publiek zichtbare bijeenkomsten toch een telling van actieve aanhangers van extreemrechtse groepen gedaan. Door de aantallen te vergelijken met voorgaande jaren is echter wel een ontwikkeling te zien.

Tabel 4.1: Actieve leden 2017-2021¹³

	2017	2018	2019	2020	2021
Diverse 'identitaire' actiegroepen ¹⁴	95	110	115	95	90
Diverse neonazistische actiegroepen ¹⁵	80	85	75	60	50
NVU (partij)	30	25	10	10	15
Erkenbrand (studiegenootschap)	50	25	25	10	?
Identitair Nederland (partij) ¹⁶	-	50	10	5	-
Totaal	255	295	235	180	180

In bovenstaande tabel 4.1 is een overzicht van aantallen actieve aanhangers van de Nederlandse extreemrechtse actiegroepen, een studiegenootschap¹⁷ en twee kleine politieke partijen. Online activisten zijn hier niet meegeteld. In de jaren 2015-2016 wisten veel van deze groepen te profiteren van maatschappelijk protest tegen de noodopvang van grote groepen vluchtelingen en maatschappelijke onrust over onderwerpen als islamitisch terrorisme en Zwarte Piet. Dat was zichtbaar in de aantallen actieve aanhangers van diverse organisaties. In de loop van 2016 begonnen die aantallen te dalen. Die dalende trend heeft zich tot en met 2021 voortgezet. Al is het totaal aantal actieve rechtsextremisten nog steeds iets groter dan in de jaren voor 2015, toen er jarenlang een stabiel aantal van circa honderd actieve rechtsextremisten was.

De oorzaken van deze daling zijn niet met zekerheid vast te stellen. Wel is het een gebruikelijk verschijnsel dat een groot deel van mensen die actief worden in extreemrechtse groepen doorgaans maar een korte periode (enkele maanden tot enkele jaren) actief blijft. Als er vervolgens amper nieuwe aanwas is, zal er dus een netto afname van het aantal activisten zijn. Op deze manier is te begrijpen dat de snelle toename in aantallen activisten in de onrustige jaren

13 — Waar vraagtekens zijn ingevuld, was het aantal waarnemingen te klein om een uitspraak te kunnen doen.

14 — Onder de categorie 'identitaire' actiegroepen vallen organisaties als de Dietse Volkspartij, Pegida, Identitair Verzet, Geuzenbond, Rechts In Verzet, Voorpost en enkele andere kleine organisaties.

15 — Onder de categorie neonazistische actiegroepen vallen organisaties als Blood & Honour, Proud Boys NLD, Volksverzet, White Lives Matter, Rascals Zuidwest, Storm8 en enkele andere kleine organisaties.

16 — Van Identitair Nederland is 2021 geen activiteit meer waargenomen.

17 — De actieve aanhang van Erkenbrand is moeilijk te bepalen. In de zomer van 2016 werd de groep opgericht door enkele personen en wist al snel een actieve kern van circa 25 personen te verzamelen en te behouden. Tijdens de jaarlijkse congressen van de organisatie waren, volgens eigen opgave van Erkenbrand, respectievelijk rond de 100 (2016), 200 (2017), 150 (2018), 100 (2019) personen aanwezig. In potentie was de aanhang dus veel groter.

2015-2016 niet als vanzelfsprekend een vervolg heeft gekregen toen er in de jaren daarna minder onrust bestond op voor extreemrechts betekenisvolle thema's. In 2020 en 2021 is deze daling mogelijk aanvullend te verklaren door effecten van de maatregelen tegen corona. Omdat het in die twee jaren moeilijk of onmogelijk was om bijeenkomsten te organiseren, was het werven van nieuwe aanhang lastig. Daarnaast verplaatste een deel van de actieve rechtsextremisten, vooral jonge nieuwe aanwas, zich naar groepen die grotendeels of uitsluitend op sociale media actief zijn.

4.2 Extreemrechtse publieke manifestaties

In eerder monitoronderzoek naar extreemrechts geweld van de Anne Frank Stichting¹⁸ werd een overzicht van de hoeveelheid extreemrechtse geweldsincidenten in Nederland gegeven. Deze aantallen konden worden gebaseerd op politiedata. In 2021 bleek dat door gewijzigde omstandigheden het niet mogelijk was om deze data van de Nationale Politie te verkrijgen. Daarom zal in deze publicatie geen overzicht kunnen worden gemaakt van het aantal extreemrechtse geweldsincidenten in Nederland.

Geweldloze manifestaties

Om enig inzicht te kunnen geven in de organisatorische potentie in 2021 van extreemrechtse organisaties kan gekeken worden naar het aantal demonstraties dat jaarlijks georganiseerd wordt in deze kringen in de periode 2017-2021.

2017	2018	2019	2020	2021
29	33	34	22	14

Na een aantal jaren met stabiele aantallen extreemrechtse demonstraties, rond de dertig per jaar, was in 2020 en 2021 een scherpe daling te zien van het aantal demonstraties. Dat hing zeker samen met de beperkte mogelijkheden om publieke bijeenkomsten te organiseren in tijden van corona. De verdere stevige daling in 2021 is wel opvallend. Mogelijk speelde daarbij een rol dat binnen extreemrechtse kringen het protest tegen het coronabeleid in dat jaar een belangrijk thema werd. Daarbij werden door extreemrechtse organisaties geen eigen

demonstraties georganiseerd, maar namen rechtsextremisten deel aan grote demonstraties van andere organisatoren. Daar trokken groepen als Voorpost, White Lives Matter en Geuzenbond vaak groepsgewijs op, voorzien van eigen spandoeken, propagandamateriaal en vlaggen. Rond de betrokkenheid van extreemrechtse groepen bij deze copronaprotesten was vrijwel geen enkele discussie in kringen van de organisatoren van deze protesten, die zelf doorgaans geen extreemrechts gedachtegoed aanhingen.

Nederlandse rechtsextremisten bezoeken jaarlijks ook een aantal demonstraties in het buitenland. Dat gebeurde ook in 2021. In Duitsland werd door enkele Nederlandse neonazi's meegelopen bij een herdenkingsmars voor een overleden prominente Duitse neonazi. In België liepen tijdens drie extreemrechtse demonstraties Nederlandse activisten mee. Daarnaast liepen Nederlandse rechtsextremisten in ieder geval in drie gevallen mee met grote internationale coronaprotesten in het buitenland.

4.3 Gevaarstelling

Een belangrijke en veel gestelde vraag ten aanzien van extremistische groepen is of er gevaar van uitgaat. Ten eerste kan afgevraagd worden of er concreet gevaar bestaat in de vorm van geweld of zelfs terroristisch geweld. Ten tweede kan afgevraagd worden of er een andere vorm van gevaar zichtbaar is voor democratie en rechtsstaat.

Wanneer we kijken naar een directe gewelds dreiging vanuit extreemrechts in Nederland dan zien we verschillende ideeën in extreemrechtse kringen over het gebruik van geweld als politiek middel. In algemene zin kan gesteld worden dat er vanuit extreemrechtse organisaties geen concrete gewelds dreiging uitgaat. Veel organisaties hebben geen geweldsintenties of wijzen het gebruik van politiek geweld expliciet af. Sommige organisaties, die wel blijken te geven van intenties om geweld te gebruiken, zijn daar niet toe in staat vanwege de geringe aanhang of de vrees om met justitie in aanraking te komen. Tenslotte zijn er organisaties die aangeven dat geweldgebruik niet kan worden uitgesloten of zelfs noodzakelijk zal zijn, maar dat daarvan vooralsnog moet

Tabel 4.2: Aantallen extreemrechtse demonstraties in Nederland 2017-2021

18 — Zie <https://www.annefrank.org/nl/over-ons/onderzoek/sociaalonderzoek/monitor-racisme-enextremisme/>

worden afgezien. Het moment voor de inzet van geweld zou nog niet rijp zijn, of de eigen organisatie nog niet sterk genoeg. Bij organisaties die in woord aangeven tot geweld over te willen gaan gaat het vooral om neonazistische organisaties.

Ondertussen is er in extreemrechtse kring in toenevende mate steun te vinden voor het accelerationisme (zie ook paragraaf 3.4.1 en 3.4.2). Het accelerationisme en vergelijkbare ideeën over de rol van geweld als politiek actie-middel waren in het verleden inspiratie voor verschillende extreemrechtse terreuraanslagen, waaronder de massamoorden van Anders Breivik (Utøya/Oslo, Noorwegen, 2011) en Brenton Tarrant (Christchurch, Nieuw-Zeeland, 2019). De steun voor accelerationistisch geweld is vooral terug te vinden binnen netwerken die zich (bijna) uitsluitend op sociale media laten zien. Bij organisaties die ook offline actief zijn is wel veel steun voor het idee dat er een omvolking georganiseerd wordt, maar zijn er geen ideeën om daarop met politiek gemotiveerd geweld te reageren. Vanuit de overheid wordt deze ontwikkeling met enige zorg bekeken. De NCTV formuleerde in het dreigingsbeeld van oktober 2021:

De voorstelbaarheid van een terroristische aanslag in Nederland uit rechts-extremistische hoek is vooral gebaseerd op de betrokkenheid van jonge Nederlandse mannen bij internationale, online accelerationistische netwerken. (...) In Nederland gaat het om ten minste een paar honderd Nederlanders van tussen de 12 en 20 jaar, die veel tijd online doorbrengen op internationale fluide netwerken waar zich wereldwijd enkele duizenden deelnemers manifesteren. Voor wat betreft de Nederlandse deelnemers kan worden geconstateerd dat zij relatief vaak lijken te kampen met psychosociale problematiek en een gebrekkig sociaal vangnet hebben.¹⁹

Naast dit (terroristisch) geweld als politiek middel, spelen rond publieke extreemrechtse activiteiten met enige regelmaat vormen van geweldsdreiging, zij het van een hele andere orde. Het gaat hier om openbare-ordeproblemen met enige geweldspotentie. Al komt dat geweld in de meeste

gevallen juist van tegenstanders van extreemrechts. Een organisatie die zich bij het organiseren van acties specifiek richt op openbare-ordeproblematiek is Pegida Nederland. Om met een zeer kleine aanhang toch media-aandacht te creëren organiseert Pegida acties waarvan ze weet dat die tot woede en een mogelijke tegenreactie kunnen leiden. Zo kondigde deze organisatie in 2021 een Koranverbranding aan en een barbecue met varkensvlees voor de deur van een moskee tijdens de ramadan. Beide manifestaties werden door het lokale bestuur verboden.

In 2021 speelde openbare-ordeproblematiek ook veelvuldig bij demonstraties tegen het coronabeleid van de regering. Op deze demonstraties kwamen regelmatig duizenden deelnemers (een enkele keer tienduizenden) af met heel verschillende achtergronden. Onder deze demonstranten bevonden zich regelmatig extreemrechtse organisaties en individuen. Een aantal keer mondden deze demonstraties uit in ongeregelheden. Er was echter geen aanleiding om die ongeregelheden aan extreemrechtse deelname te wijten. In individuele gevallen was wel zichtbaar dat individuele rechtsextremisten deelnamen aan geweldplegingen en daar in een aantal gevallen voor werden gearresteerd en strafrechtelijk vervolgd.

Er kan ook sprake zijn van andere bedreigingen vanuit extremistische organisaties, waaronder extreemrechtse. Het gaat daarbij om het structureel twijfel zaaien over fundamentele grondrechten en het functioneren van de democratische rechtsstaat. Vooral via internet lijken extreemrechtse organisaties er vaker in te slagen om daadwerkelijk antidemocratische ideeën te verspreiden en op die manier invloed te hebben op het publieke debat. Dit gevaar van publieke beïnvloeding wordt ook gesignaleerd door de AIVD, die het heeft over:

de niet-gewelddadige dreiging tegen de democratische rechtsorde die voortkomt uit activiteiten als systematisch haatzaaien, bevolkingsgroepen demoniseren, intimideren of een sfeer van angst creëren. Deze dreiging gaat bijvoorbeeld uit van het 'intellectuele', door de alt-rightbeweging geïnspireerde, rechts-extremisme. Het gedachtegoed van

¹⁹ — Dreigingsbeeld Terrorisme
Nederland 55. Oktober 2021

5. Respons

alt-rechts, gebaseerd op rassenleer, druist in tegen de principes waar onze democratische rechtsorde op gebaseerd is. Het Nederlandse alt-rechts tracht dit zeer extremistische gedachtegoed tot gemeengoed te maken, bijvoorbeeld door het idee te verspreiden dat er sprake is van een bewust en gestuurd beleid vanuit de huidige machthebbers en media, dat moet leiden tot een ‘omvolking’ en uiteindelijke vernietiging van het blanke ras. Men wil bereiken dat een culturele omwenteling plaatsvindt naar een maatschappij waarin racisme normaal is. Dit om uiteindelijk de weg vrij te maken voor een politiek bestel dat alleen de grondrechten van de blanke burger waarborgt. Als dergelijk gedachtegoed in de toekomst steeds meer voet aan de grond krijgt in de Nederlandse samenleving en daarmee ook doorsijpelt naar het openbaar bestuur, is dat een bedreiging voor de Nederlandse democratische rechtsorde. (AIVD, 2018)

Samengevat kan de dreiging van ernstig geweld vanuit extreemrechts als zeer gering worden omschreven, maar wel voorstelbaar. Voorbeelden uit het buitenland laten zien dat geweld vanuit extreemrechtse radicalisering mogelijk is. Naast de dreiging van geweld is er sprake van een potentiële dreiging voor de democratische rechtsorde door het systematisch delen van opinies die twijfel zaaien over de liberaal-democratische rechtsorde en fundamentele grondrechten.

Rechtsextremistische ontwikkelingen blijven in de Nederlandse samenleving niet onopgemerkt. En dat levert een respons op vanuit zowel de overheid als de samenleving.

De overheidsrespons op extreemrechtse ontwikkelingen is in drie categorieën onder te verdelen: bestuurlijke, strafrechtelijke en curatieve en preventieve.

5.1 Bestuurlijke respons

Met bestuurlijke respons bedoelen wij formele reacties met een beperkend of repressief karakter door overheidsorganen. Te denken valt aan het preventief verbieden of inperken van extreemrechtse acties of het uitvoeren van noodbevelen.

In 2021 vonden veel bestuurlijke maatregelen plaats om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan tijdens publieke manifestaties en demonstraties. Bestuurlijk opgetreden tegen specifiek extreemrechtse initiatieven vond maar een enkele keer plaats. Dat ging om de eerder genoemde demonstratieaankondigingen van Pegida, namelijk om een koran te zullen verbranden in Eindhoven, te demonstreren tijdens de coronaperiode en om varkensvlees te barbecueën voor een Amsterdamse moskee tijdens de Ramadan. De koranverbranding werd verboden door de burgermeester van Eindhoven uit angst voor ongeregelheden na een waarschuwing van het Turkse consulaat voor felle reacties. De demonstratie tijdens corona zou plaats moeten vinden in een week waarin alle demonstraties verboden waren vanwege eerdere ernstige wanordelijkheden rondom de invoering van een avondklok. Van laatstgenoemde actie in Amsterdam zag Pegida zelf af, nadat door de burgermeester uit angst voor wanordelijkheden een andere locatie was aangewezen.

5.2 Strafrechtelijke respons

Strafrechtelijke respons op extreemrechtse activiteiten vindt plaats bij het overtreden van de diverse strafrechtelijke discriminatieartikelen, maar kan ook betrekking hebben op commune delicten met een extreemrechtse achtergrond.

In 2021 diende er een aantal strafzaken die extreemrechtse verdachten betrof ofwel invloed had op de bewegingsruimte

van rechtsextremisten in Nederland binnen de grenzen van het strafrecht.

Geweld en bedreigingen met geweld

De meest in het oog springende strafzaken tegen rechtsextremisten hadden betrekking op gewelddadige acties of het maken van plannen om tot gewelddadig activisme te komen. Dat was helemaal het geval in strafzaken waar het om geweld met terroristische intenties ging.

In het voorjaar van 2021 stonden twee jongemannen terecht voor de rechtbank in Rotterdam, omdat zij in verschillende extreemrechtse Telegramgroepen actief waren waar het accelerationistische gedachtengoed werd verspreid. Eén van de twee werd verdacht van digitale lidmaatschap van The Base, een Amerikaanse extreemrechtse terreurorganisatie. Hij zou bovendien opruiende teksten en oproepen tot geweld hebben geplaatst op Telegram. De tweede verdachte had, ook op Telegram, een plan geplaatst om Minister-President Rutte te vermoorden. Zij werden beiden veroordeeld tot een gevangenisstraf 24 maanden, waarvan achttien maanden voorwaardelijk en een taakstraf van tweehonderd uur.²⁰ De rechtbank stelde in het vonnis dat The Base als een terroristische organisatie gezien moet worden, omdat het een duurzaam samenwerkingsverband is dat het accelerationisme aanhangt met het doel om een rassenoorlog te ontketenen. Beide Nederlandse mannen waren de eerste Nederlandse leden van The Base en rekruteerden enkele anderen om ook lid te worden. Het belang van dit vonnis is dat hiermee het accelerationisme in strafrechtelijke zin als een terroristisch ideaal werd beoordeeld.

In augustus 2021 kwam een strafzaak rond een extreemrechtse aanslag tot een einde. Voor de rechtbank Zutphen verscheen één van de twee daders van een aanslag met een vuurwerkbom tegen een Somalisch gezin in Pannerden in 2015. De twee daders hingen pamfletten aan het woonhuis van het gezin met een afbeelding van Geert Wilders en de tekst “Blank is beter, eigen volk eerst!!! Allochtonen moeten weg hier!!! Dit is pas het begin!!!”. Verder plakten ze twee stuks zwaar vuurwerk op de ramen van de woning en

brachten die tot ontploffing, terwijl het gezin binnen zat. De woning werd door de mannen uitgezocht, omdat dit de enige buitenlandse familie in Pannerden zou zijn. Deze dader werd veroordeeld tot drie jaar celstraf wegens het plegen van een bomaanslag, bedreiging en discriminatie, waarvan de helft voorwaardelijk.²¹

In juli 2021 verscheen een man voor de rechtbank Rotterdam die verdacht werd van bedreiging en voor opruiing tot terroristische misdrijven. Hij had op internet doodsb bedreigingen geuit tegen onder andere politici en politieagenten. Hij kondigde aan meer doden te zullen maken dan de extreemrechtse massamoordenaar Anders Breivik. Bij zijn aanhouding droeg de man een pistool in zijn broekband. Bij huiszoeking vond de politie veel extreemrechts materiaal op zijn computer, waaronder beelden van aanslagen door Anders Breivik en Brenton Tarrant. Tijdens een afgeluisterd telefoongesprek vanuit de terrorisme-afdeling van de gevangenis zei de verdachte man verder: “Het enige dat ik gemeen heb met moslims is dat ze een hekel hebben aan joden”. De man werd door de rechtbank schuldig bevonden aan bedreiging, opruiing tot terroristische misdrijven en vuurwapenbezit en veroordeeld tot veertien maanden cel, waarvan zes maanden voorwaardelijk.²²

In oktober 2021 stond een rechtsextremist voor de rechtbank Assen wegens het bedreigen van een aantal mensen met een vuurwapen in 2020. Bij een doorzoeking van zijn huis vond de politie een nepvuurwapen (airsoft) en verschillende nazistische attributen. De rechtbank veroordeelde deze man tot een taakstraf van tweehonderd uur.²³

Gedurende 2021 dienden er veel strafzaken wegens misdrijven die in het kader van verschillende vormen van protest tegen coronamaatregelen hadden plaatsgevonden. Vaak gingen die om overtredingen of geweldgebruik tijdens demonstraties. In de meeste gevallen betroffen het activisten zonder een extreemrechtse achtergrond. Ook enkele extreemrechtse activisten werden vervolgd vanwege wetsovertredingen tijdens demonstraties en ongeregeldheden. In mei stond een bekende extreemrechtse activist van Proud Boys NLD voor de politierechter in Den Haag. Hij had ernstig

20 — Rb. Rotterdam 2-12-2021, ECLI:NL:RBROT:2021:11857 en ECLI:NL:RBROT:2021:11858

21 — Rb. Zutphen 16-8-2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:4475.

22 — Rechtbank Rotterdam 19-7-2021, ECLI:NL:RBROT:2021:6826

23 — Rb. Assen 6-10-2021, parketnummer 18.192515.20

24 — Rb. Den Haag 10-5-2021, parketnummer 09.184868.20.

geweld gepleegd tegen agenten tijdens een uit de hand gelopen demonstratie tegen coronamaatregelen in Den Haag in 2020. Daarnaast had hij naar een agent geroepen: “Aap met je zwarte kop, jullie en jij bent niks”.²⁴

Uitingsdelicten

Naast gewelds- en openbare-ordedelicten werden rechts-extremisten in 2021 strafrechtelijk vervolgd wegens uitingsdelicten, in veel gevallen in verband met overtreding van discriminatieartikelen of het verspreiden van haat.

In 2021 werd arrest gewezen in twee langlopende strafzaken rond uitingsdelicten. Het gerechtshof Arnhem wees in april 2021 arrest in een zaak rond een toespraak tijdens een Pegida-demonstratie in 2015²⁵. De voorvrouw van de Dutch Defence League had bij die demonstratie een toespraak gehouden, waarin zij zich zeer kritisch uitliet over de islam en immigratie van moslims. Zij stelde onder andere dat “een andere reden om moslims te verachten en te haten (is, WW) om hun krankzinnige ideologie, want het is nooit een religie van vrede.” Voor deze uitlating werd zij vervolgd wegens discriminerende belediging van moslims (art. 137c WvSr). Het hof oordeelde in het arrest dat er weliswaar beledigd was, maar dat dat in de context van een kritisch en onderbouwd betoog tijdens een demonstratie niet strafbaar was. Het hof zag de uitlating als onderdeel van een maatschappelijk debat gedaan tijdens een demonstratie en niet onnodig grievend. Met dit arrest werden enkele heldere scheidslijnen bevestigd voor uitspraken die wel en niet gedaan kunnen worden tijdens demonstraties en manifestaties in het licht van de strafrechtelijke discriminatieartikelen.

In juli 2021 wees de Hoge Raad arrest in een andere langlopende strafzaak tegen Geert Wilders, de partijleider van de PVV rond beledigende discriminatie.²⁶ Hij had in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 in een toespraak gezegd dat hij “minder Marokkanen” zou gaan regelen. Na een lange reeks processen bevestigde de Hoge Raad het in deze zaak gewezen arrest van het gerechtshof Den Haag. Wilders werd in dat arrest schuldig bevonden aan groepsbelediging (art. 137c WvSr), maar kreeg geen straf opgelegd.

25 — Hof Arnhem-Leeuwarden 16-4-2021, ECLI:NL:GHARL:2021:4154. In 2022 werd dit arrest door de Hoge Raad bevestigd, zie ECLI:NL:HR:2022:1468.

26 — Hoge Raad 6-7-2021, ECLI:NL:HR:2021:1036.

27 — Rechtbank Midden-Nederland 24-2-2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:719

28 — Rechtbank Noord-Nederland 26-4-2021, ECLI:NL:RBNNE:2021:1583

Extremisten van allerlei signaturen zoeken naar plekken op het internet, waar zij berichten kunnen plaatsen zonder dat de Nederlandse overheid daarop in kan grijpen of ze strafrechtelijk aanpakken. Veel Nederlandse rechtsextremisten dachten de afgelopen jaren een alternatief gevonden te hebben voor Facebook, waar strafbare uitingen regelmatig tot vervolging en veroordelingen hadden geleid. VKontakte, de Russische variant van Facebook, leek een plaats te zijn waar gebruikers zonder vrees voor vervolging berichten konden plaatsen. De gedachte was dat de Russische overheid, anders dan bijvoorbeeld de Amerikaanse, niet mee zou helpen bij de opsporing van strafbare feiten door justitie in Nederland. Maar op verschillende momenten bleek dat ook het plaatsen van berichten op VKontakte tot strafvervolging in Nederland kon leiden.

In februari 2021 stond een verdachte terecht wegens opruiing, aanzetten tot geweld, discriminatie en haat. Hij had het in zijn berichten gemikt op negroïde personen, Joden, moslims en homoseksuelen en plaatste oproepen tot grof geweld tegen moslims en Joden. De politie kwam hem op het spoor na een ambtsbericht van de AIVD. Zo plaatste de man een afbeelding van gelyncchte ratten met davidssterren opgespeld met het bij-schrift “Jewish family Tree”, een oproep om een atoombom op Israël te gooien en een afbeelding van nazivernietigingskamp Auschwitz met de tekst “Refugees Welcome”. Deze verdachte werd veroordeeld tot een taakstraf van 180 uur, waarvan zestig uur voorwaardelijk.²⁷

Een andere rechtsextremist stond in april 2021 terecht voor de rechtbank Groningen. Ook hij had racistische en extremistische berichten op VKontakte geplaatst. Zo plaatste hij onder andere een afbeelding van de Britse prins Harry met de tekst “Kill the race traitors”, een afbeelding van voormalig Amerikaanse president Barack Obama in een schietschijf met de tekst “Kill this Nigger?” en daarnaast plaatjes van hakenkruizen, Adolf Hitler en de Ku Klux Klan. Hij werd beschuldigd van opruiing (vanwege doodsooproepen jegens Obama en prins Harry), groepsbelediging (art. 137c WvSr) en het aanzetten tot haat, discriminatie of geweld (art. 137d WvSr). De rechtbank achtte hem schuldig aan alle aanklachten en veroordeelde hem tot veertig uur leerstraf en een werkstraf van 44 uur.²⁸

Niet alleen op VKontakte, maar ook op Facebook zijn diverse strafbare uitingen door rechtsextremisten gedaan, die geleid hebben tot strafzaken.

Een specifieke zaak diende bij de rechtbank Rotterdam²⁹. Daar werd een zelfverklaarde aanhanger van de PVV verdacht van belediging. De man weigerde in een supermarkt geholpen te worden door een kassamedewerker met een hoofddoek. Toen de klant daaropvolgend de toegang geweigerd werd tot de supermarkt, is hij smadelijke teksten op Facebook gaan plaatsen met de naam van de kassamedewerker erbij. Hij werd tot een boete veroordeeld wegens belediging.

Tenslotte werd er een man vervolgd vanwege uitlatingen in Telegramgroepen. Hij schreef onder andere “Race war now” en “Negros are apes”, “If a west European country becomes islamic I will personally shoot up a Mosque. Try to kill as many enemies as I can” en “Every liberal jew should be shot dead as an enemy of the western civilization”. Verder nam hij deel aan een discussie met de stellingen “if murdering a kike³⁰ would change anything, i’d be in jail right now”, gevolgd door “exactly brother, dying for this would be a honor. Dying for this idea of saving my people from this degeneracy and complete replacement”. Bij huiszoeking trof de politie bij hem messen en echte en neppe vuurwapens aan. De politie was de man op het spoor gekomen na een ambtsbericht van de AIVD. De verdachte werd door de rechtbank schuldig bevonden aan het aanzetten tot haat en geweld tegen joden, moslims en mensen met een andere huidskleur en werd veroordeeld tot een half jaar cel en een taakstraf van 120 uur.³¹

Uit deze opsomming van strafzaken ontstaat een beeld waarbij een scherper onderscheid wordt gemaakt tussen enerzijds discriminerende en beledigende uitlatingen, die ondanks het beledigende karakter een bijdrage zijn aan een maatschappelijk debat en anderzijds uitlatingen die geen ander doel dienen dan beledigen, discrimineren of bedreigen. Verder is te zien dat wanneer er mogelijk sprake is van een plan om te komen tot (terroristisch) geweld of van wapenbezit er in een vroeg stadium wordt ingegrepen. Dat gebeurt regelmatig op basis van ambtsberichten van de AIVD. En er lijkt weinig terughoudendheid te bestaan om daarbij naar strafrechtartikelen te grijpen die dreigen met of het plannen van terroristisch geweld strafbaar stellen.

29 — Rechtbank Rotterdam
16 maart 2021, parketnummer
10.153677.19

30 — ‘Kike’ is een scheldwoord
voor Jood.

31 — Rechtbank Midden-
Nederland 9-11-2021,
ECLI:NL:RBMNE:2021:5445

5.3 Curatieve en preventieve respons

Met een curatieve en preventieve respons doelen wij op de initiatieven die anders dan op een repressieve manier iets willen doen aan rechtsextremisme. Primair moeten we daarbij denken aan educatieve projecten en projecten die tot doel hebben radicalisering van individuen te voorkomen of radicalen te helpen deradicaliseren.

In 2021 is/was op zeer beperkte schaal sprake van initiatief dat zich richtte op het voorkomen van extreemrechtse radicalisering (preventie) of het begeleiden van het verlaten van extreemrechts (curatieve respons). Het gaat/ging hier om projecten die ook al voor 2021 bestonden en nog steeds bestaan.

Vanuit de centrale overheid is geïnvesteerd in mogelijkheden om rechtsextremisme te signaleren. Zo biedt de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS)³² kennis en advies aan gemeenten, gemeenschappen en professionals over het herkennen, duiden en omgaan met extreemrechts. Het Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering (ROR)³³ biedt opleidingen voor overheidsmedewerkers om kennis te krijgen van preventie en aanpak van radicalisering en extremisme, waaronder rechtsextremisme.

Het Landelijk Steunpunt Extremisme (LSE)³⁴ ondersteunt de sociale omgeving van extremisten en mensen die radicaliseren. Zij biedt perspectief en handelingsmogelijkheden, wanneer iemand in de directe omgeving radicaliseert. Daarnaast verzorgt het LSE begeleiding voor geradicaliseerde personen, die afstand willen nemen van een extremistische omgeving of deze al hebben verlaten. Tenslotte biedt LSE ondersteuning aan families van radicalen.

Naast de overheid zijn private partijen in toenemende mate betrokken bij de bestrijding en preventie van (rechts) extremisme.

Een belangrijke en ingrijpende verandering die vanaf 2020 grote impact heeft op extreemrechtse organisaties, is het aangescherpte beleid van grote internetbedrijven die sociale media leveren, zoals Facebook en Twitter. In 2020 werd naar aanleiding van wereldwijde protesten rond de Black Lives Matter-beweging een meer kritische houding aangenomen door die bedrijven. Het beleid ten aanzien van racistische en extremistische content werd aangescherpt,

32 — Zie <https://www.socialestabiliteit.nl/>

33 — Zie <https://www.tegengaanradicalisering.nl/>

34 — Zie <https://www.landelijksteunpuntextremisme.nl/> en <https://www.landelijksteunpuntextremisme.nl/mediadepot/2894d9e7a428/LSEOmgaanmetrechtsextremisme.pdf>

waardoor wereldwijd veel berichten met dergelijke inhoud werden verwijderd. Er werden ook accounts afgesloten van rechtsextremistische groepen. Dergelijke ‘deplatforming’ trof onder andere de Twitter-accounts van groepen als Identitair Verzet en Voorpost. Veel rechtsextremistische organisaties verplaatsten hun activiteiten – soms preventief – naar sociale media waarop minder streng werd gehandhaafd, zoals Telegram, VKontakte, Gab, Minds, Parler, Discord en BitChute. Maar dat leverde niet altijd een werkbaar alternatief op. Het aantal personen dat de organisaties bij die overstap volgde was maar een fractie van het oorspronkelijke aantal belangstellenden, aangezien de alternatieven veel minder bekend of populair zijn dan Facebook en Twitter. Bovendien bleek dat er weliswaar niet door de bedrijven achter deze andere sociale mediakanalen werd opgetreden, maar dat berichten op dergelijke sociale media nog wel strafrechtelijk vervolgd konden worden, zoals in de vorige paragraaf is beschreven. In 2021 werd dit beleid van deplatforming voortgezet, maar minder voortvarend. Veel organisaties die in 2020 van Twitter en Facebook werden verwijderd, konden na enige tijd weer terugkeren. Voor zover bekend is in 2021 maar één Nederlandse organisatie verwijderd. Vizier op Links, dat persoonsgegevens van linkse politici, wetenschappers en activisten openbaar maakte en hen op huisadressen lastigviel, werd tot tweemaal toe van Twitter verwijderd.

Ook faciliterende bedrijven konden extreemrechtse klanten weigeren of verwijderen. Zo zijn verschillende financiële bedrijven, banken en bedrijven als PayPal overgegaan tot het weren van extremistische organisaties en personen. In 2017 bijvoorbeeld werd de PayPal-account van Identitair Verzet geblokkeerd. Voor zover bekend hebben dergelijke ingrepen in 2021 niet plaatsgevonden.

5.4 Maatschappelijke omgang met extreemrechts

Vanaf 2016 is een verandering zichtbaar, waarbij extreemrechtse denkbeelden en extreemrechtse activiteiten meer ruimte in de Nederlandse samenleving en het Nederlandse politieke krijgen en minder geconfronteerd werden met tegenwerking. In de jaren 2015 en 2016 was in een aantal gevallen zichtbaar dat de maatschappelijke weerstand tegen extreemrechtse groepen in mindere mate aanwezig leek dan vele decennia daarvoor.

Betrokkenheid van extreemrechtse groepen bij lokale protesten tegen de opvang van vluchtelingen bleek soms niet als problematisch te worden ervaren door de demonstranten en werd in een enkel geval zelfs toegejuicht. De taboesfeer, die sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog rond extreemrechts hing, verdween in betrekkelijk korte tijd.³⁵

Nadat de maatschappelijke onrust rond vluchtelingen in de loop van 2016 was weggeëbd, bleef deze grotere tolerantie voor extreemrechtse meningen en acties bestaan. Dat wil niet zeggen dat deze ideeën per se meer aanhang of sympathie hebben gekregen, maar vooral dat extreemrechtse ideeën en activiteiten steeds meer gezien worden als politieke meningen, die gelijk elke andere mening moeten worden beoordeeld en beantwoord. Een tekenend voorbeeld is dat de eerdergenoemde omvolkingstheorie (zie paragraaf 3.2) ook overgenomen werd binnen andere extreemrechtse kringen dan de PVV en FVD.

Ook bij protestbewegingen rond andere thema's was zichtbaar dat er minder afstand werd gehouden ten opzichte van extreemrechtse groeperingen en uitingen. Bij demonstraties van de zogenaamde gele hesjes in 2018 en 2019 konden extreemrechtse groepen probleemloos deelnemen. Vanuit extreemrechtse groepen werden opzichtige pogingen gedaan om deze gele hesjes-demonstraties een anti-immigratiekarakter te geven. Ook bij de boerenprotesten was sinds 2019 sprake van zichtbare deelname van extreemrechtse groepen. Maar door de grote opkomst bij die demonstraties konden de kleine groepjes extreemrechtse aanwezigen nergens beeldbepalend worden of op enige wijze invloed uitoefenen. In 2020 en 2021 werden extreemrechtse activisten en organisaties ook actief rond verschillende protesten tegen de coronamaatregelen.

35 — Zie hiervoor onder andere: Sterkenburg, N. (2021). Van actie tot zelfverwezenlijking. routes van toetreding tot radicaal- en extreemrechts. Universiteit Leiden, p. 346. <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/3176648>

6. Conclusie

Bij het bestuderen van rechtsextremisme zijn er periodes die achteraf gezien als transformatieperiodes zijn te betitelen. Een nieuwe generatie werd actief, een grote gebeurtenis of ontwikkeling deed maatschappelijke verhoudingen kantelen, een publicatie of nieuw inzicht zorgde voor een nieuwe ideologische denkrichting. In retrospect kunnen we zien dat de jaren 2015 en 2016 een omslagpunt waren voor het rechtsextremisme in Nederland. In die twee jaren speelden er een aantal thema's die van veel invloed waren op het rechtsextremisme in Nederland, maar ook op de publieke omgang met extreemrechts. Het meest duidelijk gold dat voor de vluchtelingen crisis die ontstond met de komst van grote groepen vluchtelingen uit de Syrische burgeroorlog. De opvang van deze vluchtelingen zorgde voor veel onrust en protest vanuit lokale gemeenschappen. Daar sloot het extreemrechtse narratief (geen migratie, gevaar van islam) naadloos bij aan. De vrees voor de islam werd tegelijkertijd versterkt door een aantal zeer zware terroristische aanslagen in buurlanden (Charlie Hebdo, Bataclan, Zaventem, Nice, Berlijn).

Verder bleek vanaf 2015 internet en sociale media een andere, belangrijkere rol binnen extreemrechts te krijgen. De reden daarvoor is niet helemaal duidelijk, maar een verklaring zou kunnen zijn dat vanaf dat moment steeds meer jongvolwassenen politieke interesse kregen die waren opgegroeid met de aanwezigheid van smartphones en sociale media. Twee belangrijke gevolgen daarvan zijn het ontstaan van andere organisatievormen en de internationalisering van extreemrechts. Nieuwe netwerken die door deze veranderde omgang met sociale media en internet ontstonden kunnen als fluide worden aangeduid, omdat het vaak om organisatievormen gaat zonder structuur of hiërarchie en omdat veel van deze organisaties in een gebied opereren waarin offline- en onlineactivisme naadloos in elkaar overloopt. Tegelijkertijd is zichtbaar dat klassieke extreemrechtse organisaties steeds verder marginaliseren en in omvang en betekenis afnemen.

De internationalisering vond vooral plaats op het ideologisch vlak, waar de afgelopen jaren de invloed van extreemrechtse ideeën vanuit Noord-Amerika duidelijk naar voren kwamen: 'klassiek' white supremacydenken, inclusief expliciet antisemitisme, de introductie van de Great Replacement Theory (omvolkingstheorie) en het accelerationisme.

Opvallend is dat door deze Amerikaanse invloed er ook meer aandacht is ontstaan voor geweld, gevechtstraining, wapenbezit en het plegen van aanslagen. Verder vond er internationalisering plaats op het vlak van transnationale samenwerking en netwerkvorming in de extreemrechtse digitale gemeenschap.

Beide digitale ontwikkelingen (de nieuwe organisatievormen en de internationalisering) hebben een flinke versnelling gekregen in de coronaperiode. Door het gedwongen isolement van veel jongeren vonden veel nieuwe sociale contacten plaats via internet.

Wanneer de gevolgen van deze ontwikkelingen gekwantificeerd worden, was in 2021 vooral zichtbaar dat de aanhang van extreemrechtse offline organisaties is teruggelopen. Ook het aantal activiteiten van deze organisaties neemt al sinds 2018 jaarlijks af. De extreemrechtse onlinegemeenschap betoonde zich flexibeler, was internationaler georiënteerd en is in 2021 ook groter geworden. Volgens de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid zouden in 2021 enkele honderden Nederlandse jongeren (12-20 jaar) het accelerationisme aanhangen. De omvang van deze laatste groep baart zorgen. Binnen deze groep zien we verschijnselen als flitsradicalisering, het verspreiden van gedachtegoed over wapenbezit en over ernstige geweldpleging en betrokkenheid bij zeer radicale onlinegemeenschappen. Daar gaat een gewelds dreiging vanuit. De Nederlandse inlichtingendiensten noemen deze online gewelds dreiging een voorstelbaar scenario. Vanuit de klassieke, meer offline georganiseerde groepen komt daarentegen weinig tot geen gewelds dreiging voort. Deze groepen zijn klein, slecht georganiseerd en vaak kwetsbaar voor maatschappelijke en justitiële reacties.

Naast de dreiging van geweld is er ook sprake van een potentiële dreiging voor de democratische rechtsorde door het (systematisch) delen van opinies die afbreuk doen aan de democratische rechtsorde. Deze dreiging neemt toe, omdat extreemrechtse ideeën minder sterke maatschappelijke afkeuring ondervinden en daardoor vaker en prominenter gedeeld worden in publieke debatten.

Tegelijkertijd dringt het besef over deze dreiging sterker door en leidt ook tot verschillende wettelijke maatregelen, om de democratische rechtstaat en de belangrijkste instituties robuuster te maken tegen mogelijke aanvallen.

Literatuur

AIVD (2018), Rechts-extremisme in Nederland. Een fenomeen in beweging. Den Haag: AIVD.

AIVD (2022) Jaarverslag 2021. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Zie: <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2022/04/28/aivd-jaarverslag-2021>

Berntzen, L. & Ravndal, J. (2021) Monster or Hero? Far-right Responses to Anders Behring Breivik and the July 22, 2011 Terrorist Attacks. In: *Perspectives on Terrorism* Vol. 15-3.

Bjørgo, T. & Ravndal, J. (2019). Extreme-Right Violence and Terrorism: Concepts, Patterns, and Responses, ICCT Policy Brief September 2019.
Zie: <https://icct.nl/publication/extreme-right-violence-and-terrorism-concepts-patterns-and-responses/> (9.2.2022)

Europol (2021), European Union Terrorism Situation and Trend Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
Zie: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trendreport-2021-tesat>

Institute for Economics & Peace (2021) Global Terrorism Index 2020: Measuring the impact of terrorism. Sydney. Zie: <https://visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf>

Koster, W. de & Houtman, D. (2008). 'Stormfront Is Like a Second Home to Me': On Virtual Community Formation by Right-Wing Extremists'. *Information, Communication and Society*, 11(8), 1155–1176. doi:10.1080/13691180802266665

NCTV (2020) Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 53 oktober 2020. Den Haag : NCTV.
Zie: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtn/documenten/publicaties/2020/10/15/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-53>

NCTV (2021) De verschillende gezichten van de coronaprotesten. Den Haag : NCTV.
Zie: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtn/documenten/publicaties/2021/04/14/fenomeenanalyse-de-verschillendegezichten-van-de-coronaprotesten>

Openbaar Ministerie (2021) *Cijfers in Beeld 2020*. Z.p. : Openbaar Ministerie.

Roorda, B. & Brouwer, J. (2020) *Coronacrisis en het recht (deel 11). De vrijheid om te demonstreren in coronatijd*.
Zie: <https://www.openbareorde.nl/tijdschrift/coronacrisis-en-het-recht-deel-11/> (3.3.2022)

W. Wagenaar (2021) Monitor Extreemrechts in Nederland 2020. Amsterdam ; Anne Frank Stichting.
Zie: https://annefrank.freetls.fastly.net/media/filer_public/2e/ab/2eabd86e-7323-41a4-b498-dba77531530f/monitor_extreemrechts_in_nederland_2020.pdf